

Výzkumná zpráva

SEŠÍVANÉ RODINY:

NOVÝ ŽIVOT ZE VNITŘ I Z VENKU

Přípravná studie mapující rizika a kroky k řešení sociálního vyloučení dětí, adolescentů a mladých dospělých, kteří vyrůstají v rekonstruovaných rodinách stejnopohlavních párů, či jejichž jeden z rodičů je gay/lesba či transgender osoba.

Publikace vyšla díky podpoře Ministerstva práce a sociálních věcí.

Odborně posoudil:

Zdeněk Sloboda (Univerzita Palackého, PROUD)
David Pospíšil (Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR)

Vydala:

Platforma pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu z.s.
Mattioliho 5, Praha 10
www.proud.cz a www.stejnarodina.cz

Autorka textu studie: Mgr. Petra Kutálková, Ph.D.
**Autorka projektu, vedoucí podpůrných rodin
a odborná spolupracovnice na textu:**
Mgr. Magdalena Skřivánková

Grafika a sazba: Moo Design s.r.o.
Jazyková korektura: Mgr. Eva Hronková

© Petra Kutálková
2018, Praha
První vydání
Edice: Výzkumné zprávy

978-80-88175-08-7 (PDF verze)
978-80-88175-09-4 (tištěná verze)

SEŠÍVANÉ RODINY:

NOVÝ ŽIVOT ZE VNITŘ I Z VENKU

Přípravná studie mapující rizika a kroky k řešení sociálního vyloučení dětí, adolescentů a mladých dospělých, kteří vyrůstají v rekonstruovaných rodinách stejnopohlavních párů, či jejichž jeden z rodičů je gay/lesba či transgender osoba.

Obsah

Obsah	4
Předmluva.....	6
Shrnutí studie	8
Doporučení vyplývající ze studie.....	10
Co vzkazují děti.....	10
Co vzkazují pracovníce OSPOD rodičům, společnosti a MPSV.....	11
1. Úvodem do této studie	12
1.1. Úvod	13
1.2. Co je cílem studie a kde jsme získávaly informace	14
1.3. Kdo pro studii poskytl informace?	15
2. Zkušenosti dětí a jejich rodičů	16
2.1. Jak to bylo u nás?– zkušenosti dětí.....	17
2.2. Jak to vidí rodiče?	22
2.3. Hranice současné rodiny.....	24
2.4. Coming out v rodině.....	25
2.5. Coming out rodiny.....	27
2.6. Zkušenosti s OSPOD	29
2.7. Další odborné služby	30
2.8. Prostě mít někoho, kdo ti řekne, že je to normální	30
2.9. Legislativní úprava vztahů v homoparentálních rodinách.....	33
2.10. Homosexualita rodiče je problém, až když ho z ní společnost udělá	34
3. Zkušenosti pracovníků OSPOD	36
3.1. Poznámka ke struktuře a průběhu diskusního setkání s pracovníky OSPOD.....	37

3.2. Případy z praxe.....	37
3.3. OSPOD není „Zubatá“ a nabízí podporu všem typům rodiny	40
3.4. Je potřeba „speciálních“ znalostí o LGBTQ rodičovství?	41
3.5. Psychologická pomoc v případě potřeby není vždy k dispozici.....	42
3.6. Aktéři spolupracující s OSPOD potřebují vzdělávání.....	42
3.7. Posměch dětem z homoparentálních rodin?	43
3.8. Genderově neutrální manželství a přisvojení dítěte sociálním rodičem jako nástroje ochrany dítěte?	43
3.9. Surogátní mateřství.....	44
3.10. Reflexe diskuse: 10 témat pro OSPOD.....	44
4. Závěr	46
Doporučení vyplývající ze studie (rozšířená verze)	50
Opatření pro rozvoj a posílení podpůrných a sociálních služeb.....	51
Podpora specializovaných LGBTQ NNO	52
Opatření osvětová a vzdělávací	52
Opatření legislativního charakteru	53
Další opatření	53
Bibliografie.....	54
Příloha 1 – Metodologie a konceptuální rámce	57
Metodologická východiska a využití metody	57
Konceptuální východiska a využitá terminologie.....	60
O autorkách projektu.....	64
Report Summary	65

Předmluva

Milý čtenáři, milá čtenářko,

dostává se Vám do rukou ojedinelá studie, která se zabývá možná pro Vás neznámým tématem. I pro mne to byl nový pojem – sešívání rodiny. Jaká asociace se Vám na počátku vybaví, pokud jste se s tímto označením ještě nesetkali? Jsou to snad rodiny, které rády šijí nebo dělají ruční práce? Ne, to určitě ne. A pokud toto téma již znáte, tak kolik českých studií nebo publikací jste četli? Patrně jich mnoho nebylo, jelikož toto téma je v našich luzích a hájích neprobádaným územím. Země nikoho, kde ale žijí, radují se, milují se, ale i umírají, smutní, či hádají se členové rodin, které jsou tak trochu jiné, než si většina lidí myslí. Ale není tomu právě naopak? Pokud rodiny, ať už složené z jednoho rodiče, stejnopohlavních párů, nebo rodiny složené z prarodičů či blízkých příbuzných, mají být v něčem odlišné, tak ale v jejich základních prožitcích, strastech i radostech, jsou zcela stejné jako rodiny, o kterých často společnost mluví jako o tradičních. Pokud mluvíme o tradičních rodinách jako o něčem, co je výjimečné nebo jedinečné, tak se jedná už z povahy věci o protimluv. Jedinečnost nebo výjimečnost je něco, co se ve společnosti vyskytuje jen ojedinelé – minoritně. Tudíž se nemůže jednat o takzvanou „tradiční rodinu“, která by se spíše mohla považovat za majoritní jev ve společnosti.

Komu přísluší hodnotit, zda se jedná o správnou či nesprávnou rodinu, pokud plní základní funkci, tedy vzájemnou lásku, respekt a úctu, sdílení dobrých i těch horších chvil, vzájemné předávání zkušeností, ochotu obětovat se pro svého člena rodiny? Ať už rodina vznikne za jakýchkoliv okolností a naplňuje tyto znaky, jedná se o dobrou rodinu, bez ohledu na to, zda je sešívána nebo nikoliv.

Výsledky studie mě velmi překvapily, zejména z pohledu sociální práce a veřejné správy, kterou zastupuji, ale samozřejmě i z pohledu samotných dětí, které byly ochotny se do studie zapojit. Věřím, že nezůstane pouze u této studie a další výzkumy budou následovat.

Děkuji autorkám za odvahu a přínos do celospolečenského diskurzu a věřím, že studie, případně i další navazující analýzy pomohou odkrýt další oblasti možná trochu netradičních, ale milujících rodin. Stejně tak i za zjištění, která můžeme využít pro další koncepční a metodickou činnost.

*Mgr. David Pospíšil, DiS.
zástupce náměstkyně pro řízení sekce
sociální politiky ředitel odboru sociálních
služeb, sociální práce a sociálního bydlení*

Téma homoparentálních rodin a rodičovství gayů, lesbických žen, bisexuálních, trans či queer osob (také LGBTQ) je od roku 2008 tématem nejen veřejné diskuse, ale i kvalitních odborných studií. *Platforma pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu* (PROUD) k tomuto tématu přispívá intenzivně od svého vzniku (2011), přičemž v roce 2013 (a opětovně 2014) prostřednictvím poslanců a poslankyň předložil Poslanecké sněmovně Parlamentu České republiky novelu egistrovaného partnerství (RP), jež měla umožnit adopce biologického dítěte partnerem či partnerkou rodiče ve stejnopohlavním páru, tzv. přiosvojení. V roce 2016 i snahou PROUDu Ústavní soud ČR zrušil diskriminační bod v zákoně o RP, který zakazoval osobám žijícím v tomto partnerství jakoukoliv formu adopce (osvojení). PROUD také spravuje informační kanál *Stejná rodina* (web i Facebookovou stránku) a mezi roky 2014 a 2017 realizoval osvětovou fotografickou kampaň *Různé rodiny, stejná práva*.

V oblasti odborného zájmu o téma homoparentality je třeba zmínit studie Evy Poláškové (*Plánovaná lesbická rodina, 2009*), Kateřiny Nedbálkové (*mj. Matky kuráže, 2011*), Petry Kutálkové (*Duhové rodiny ve stínu státu, 2016*) a soubornou práci Zdeňka Slobody (*Dospívání, rodičovství a (homo)sexualita, 2016*). Právě předposledně jmenovaná je autorkou i studie, kterou právě držíte v ruce. Studie Petry Kutálkové a práce Magdaleny Skřivánkové s LGBT+ rodiči a jejich dětmi, na níž je studie postavena, byly oceněny naší organizací cenou *bePROUD za počín roku 2017*. I proto jsme se rozhodli, že PROUD tuto studii vydá oficiálně.

Vydání studie *Sešivané rodiny* zaměřující se na adolescenty, jež mají zkušenost s LGBTQ rodičem či rodičovským párem, se zařazuje do série výzkum-

ných zpráv, které PROUD dosud vydal. Předchozí se týkaly: *právních a zdravotních aspektů života trans lidí (2015)*, *homofobně motivované diskriminaci v českých školách Školy pod lupou (2016)* a *situací LGBT+ seniorů a senierek a péčí o ně (2016)*. I tyto studie Vám doporučujeme k přečtení (dostupné jsou na webových stránkách PROUDu) a samozřejmě Vám přejeme mnoho inspirace při čtení *Sešivaných rodin*, které právě držíte v ruce.

*Mgr. Zdeněk Sloboda,
jednatel a spoluzakladatel Platformy
pro rovnoprávnost, uznání a diverzitu z.s.*

Shrnutí studie

V České republice vyrůstá řada dětí v rodinách gayů, leseb a transgender rodičů, které vznikly po rozpadu původního rodičovského páru. I přesto, že ze zahraničních výzkumů víme, že rodičovské kompetence nejsou závislé na sexuální orientaci a děti z homoparentálních rodin prospívají srovnatelně s ostatními, strukturální faktory a předsudky společnosti z těchto dětí činí skupinu vystavenou riziku sociálního vyloučení.

Pilotní studie *Sešivané rodiny: nový život zevnitř i zvenku* nabízí v České republice první nahlédnutí do života dětí a adolescentů z rekonstruovaných rodin, jejichž rodič je gay, lesba či transgender osoba. Zkušenosti dětí a jejich rodičů jsou doplněny o informace získané od pracovníků OSPOD, které se ve své praxi s homoparentálními rodinami či transgender rodiči setkaly.

Závěry studie, které rezonují s poznatky ze zahraniční literatury, lze shrnout do několika tematických oblastí.

Nikoli sexuální orientace rodiče, ale homofobie je problém, jemuž jsou děti vystaveny.

Pro děti není v praxi problémem sama skutečnost, že jeden či oba rodiče jsou gayové nebo lesby, ale heteronormativní a v některých případech i homofobní klima v jejich okolí i ve společnosti. Děti jsou vůči těmto negativním projevům o to zranitelnější, pokud se s nimi střetnou v době, kdy dochází k rozpadu původního rodičovského páru, dále v pubertě a v dalších zátěžových obdobích.

Podle pracovníků OSPOD není skutečnost, že dítě vyrůstá v homoparentální rodině, sama o sobě

ohrožující. Systémovou pozornost by si tyto děti však zasloužily s ohledem na heteronormativní klima ve společnosti a neinformovanost institucí o specifikách těchto rodinných uspořádání.

Rodiny s lesbami či gay rodiči nejsou ve veřejném prostoru ani v učebnicích viditelné.

Homoparentální rodiny nejsou v České republice příliš viditelné jak ve veřejném prostoru, v reklamách, v televizních seriálech, tak i ve školních učebnicích. Veřejná prezentace různorodosti rodin (jeden rodič, stejnopohlavní pár, rekonstruovaná rodina apod.) by podle dětí, jejich rodičů i pracovníků OSPOD normalizovala různorodost rodinných uspořádání a učinila ji tak běžnou součástí společnosti. Reprezentace či prezentace LGBTQ osob či homoparentálních rodin v negativním světle jsou faktory, které vedou k posilování homofobie a sociálnímu vylučování LGBTQ lidí a jejich rodin ze společnosti.

Děti zejména v období dospívání potřebují prostor sdílení a kladení otázek.

Sdílení zkušeností a prostor, kde mohu bez obav klást otázky, je pro děti významnou potřebou, která je reakcí na heteronormativní klima ve společnosti. Děti z homoparentálních rodin mají mnohá společná témata, jako je např. coming out rodičů, strategie, jak bezpečně sdílet informace o své rodině s okolím, otázky týkající se vlastní sexuality či sdílení doporučení, jak se vyrovnat s homofobními reakcemi. Mnohé z dětí, i přestože pocházejí z velmi různých rodinných kontextů a netvoří rozhodně jednolitou skupinu, v některých částech života také hledají kontakty s dětmi či rodinami, které mají podobnou životní zkušenost. Podle dětí by se v ČR měl otevřít prostor pro nějakou podobu peer-to-peer sdílení, na čemž by se některé z nich rády podílely.

Dostupnost podpůrných služeb pro děti a jejich rodiny je nedostatečná.

Sama skutečnost, že rodičem/rodiči dítěte je gay či lesba, neznamena, že by dítě hůře prospívalo či mělo nějaký typ obtíží vyžadujících odbornou pomoc. I tyto děti se však mohou dostat do situace, kdy nějakou formu podpory či poradenství budou potřebovat. Odborná pracoviště však nemají s podobnými případy zkušenosti. Sociální služby, které by mohly poskytnout dětem i jejich rodinám podporu, však nejsou vyhledávanou alternativou. Na rozdíl od zahraničí jen minimum pomáhajících pracovišť deklaruje svoji otevřenost diverzitě.

Pro podporu rodin s transgender rodičem chybějí informace i kvalifikované služby.

Život a problémy transgender lidí a specificky otázky rodičovství transgender osob jsou v České republice pro sociální práci novou oblastí. Podle zkušeností pracovníků OSPOD jsou však tématem, kterému by měla být věnována intenzivní pozornost zejména proto, aby také děti transgender rodičů měly přístup ke kvalitní odborné podpoře. V této oblasti informace i zkušenosti citelně chybí.

Doporučení vyplývající ze studie

Je potřebné dále rozvíjet, vzdělávat a posilovat sociální služby a psychologickou pomoc pro děti a rodiny s cílem zajistit jejich dostupnost a posilovat jejich odbornou erudici v oblastech týkajících se LGBTQ rodičovství. Speciální pozornost si zaslouhuje rozvoj služeb, které mohou být nabízeny transgender osobám, které jsou rodiči, a jejich dětem. Je také potřeba podporovat specializované NNO, které se věnují otázkám LGBTQ.

Je také nutné působit na změnu obrazu rodiny ve veřejném prostoru tak, aby odpovídal současné diverzitě rodinných podob, a zlepšovat obraz OSPODů mezi širokou veřejností včetně rodin s LGBTQ členem.

V oblasti legislativní je pak potřebné podporovat a iniciovat ty změny, které zajišťují dětem rovná práva bez ohledu na to, zda vyrůstají v heteroparentální či homoparentální rodině. Mezi tyto změny spadá např. genderově neutrální manželství či možnost přiosvojení dítěte partnerem či partnerkou biologického rodiče.

Dále je také potřebné budovat odbornou základnu týkající se homoparentálního rodičovství a rodičovství transgender osob a průběžně o nových informacích vzdělávat aktéry, kteří působí v oblasti prevence sociálního vyloučení, ve školství i v justici.

Studie otevřela mnohé otázky, které je potřeba dále diskutovat, a tudíž věnovat tématu homoparentálních rodin a rodičovství transgender osob další pozornost.

Co vzkazují děti

„Pro vás možná nezvyklé kompozice našich rodin nám pouze otevřela nové obzory a rozhodně nás negativně neovlivnila.“ Společné poselství účastnic a účastníků diskusní skupiny pro děti

„POSELSTVÍ VŠEM, CO NEVĚŘÍ, ŽE MÍT MILUJÍCÍ RODIČE JE NORMÁLNÍ. Mít fungující rodinu, která je v pohodě, je spokojená a plná lásky, je pro nás děti ten největší dar. Je úplně jedno, kdo jsou její členové a kolik jich je. Čím více barev, tím větší spektrum.“

Klára¹, 24 let

„Spoustu lidí ovládá strach z neznámého, a to je normální. Homosexuální vztah už ale není velkou neznámou – je TAKY normální. Ať jsou lidi s těmi, koho mají rádi, nehledě na pohlaví. Mám nejlepšího kamaráda i nejlepší kamarádku, mám přítele, mám přítelkyni, druha, družku, milence, milenku, muže, ženu, ženicha, nevěstu. Jen já vím nejlépe, koho mám nejraději a koho miluju, a já vím, že TO je normální. A ať mám radši kluky nebo holky, furt umím milovat. Mějte se rádi a mějte rádi lidi okolo sebe, ať jsou, jací jsou. A mějte vlastně rádi všechny, vždyť proč ne.“

Jaromír Podzimválka, 26 let

„Lidi věří v lásku – ta může mít spoustu podob. Je důležité umět si vybrat svůj protějšek a samozřejmě nezáleží na fyzické podobě jedince, ale na jeho smýšlení. Ale spousta lidí preferuje právě vnější krásu. Tím, že láska může mít spoustu podob, chci říct, že ideální partner nemusí být opačného pohlaví.“

Na tomto faktu spočívá filosofie jedenadvacátého století – MEZE NEKLADÉ.“

František, 15 let

„Já sem Rózka a i když je moje máma lesba, tak i přesto mám pocit, že jsem stejná jako kdokoli jiný. Věci jako národnost, barva pleti nebo sexuální orientace by nás neměly v ničem omezovat ani“

¹ Jména byla v celé studii po dohodě s dětmi a dalšími aktéry z důvodu zachování anonymity všech zúčastněných změněna.

nám způsobovat jiná příkoří. Proto by měly být děti homosexuálních párů, tak i sami homosexuálové bráni stejně jako každý jiný.“

Rózka, 16 let

„Ahoj, já jsem Zuzana a je mi 11 let. Moji rodiče se v mých 6 nebo 7 letech rozešli. Táta si našel přítelkyni a máma také přítelkyni. Jelikož jsem byla malá, moc jsem nevnímala, že to není normální a že jsem na škole asi jediná. Máminu přítelkyni mám ráda, je to skvělý člověk. Teď už to беру jako normální věc, na Háňu jsem si zvykla. Spolužáci mě berou do kolektivu stejně jako dřív, proto si myslím, že se nikdo nemusí bát projevit se a říct to narovinu všem, co o to budou mít zájem. Je důležité se za to nestydět.“

Zuzana, 11 let

Co vzkazují pracovnice OSPOD rodičům, společnosti a MPSV

„Nebojte se na úřad přijít s problémem, říct si o pomoc není špatné. Rodiny potřebují pomoc, kterou jim můžeme nabídnout. Není nic špatného na tom, když se svěříte.“

„Společnost by měla být vůči gayům a lesbám tolerantní, neměla by se jich bát, nejsou zlí.“

„MPSV by mělo být o krůček napřed před lidmi.“

„Existuje zde skupina dětí, které vyrůstají bez pozornosti systému. Nejsou však ohroženy péčí (homosexuálních) rodičů, ale společností, neosvíceným klimatem či neosvícenými subjekty. Nikdy jsem si ale neuvědomila, že by se jim měla také věnovat pozornost, což je potřeba [...] Je třeba změnit

společenské klima, homofobii, která, asi z neznalosti, prorůstá celým systémem.“

„MPSV by mělo nastavit laťku k toleranci a lásce k lidem.“

„Vzkaz všem rodičům: buďte láskyplnými rodiči.“

1. Úvodem do této studie

1.1. Úvod

Moje máma začala žít s ženou. Můj táta si našel partnera. Jeden z mých rodičů má vztah s člověkem, který je trans. Je to normální? A co to znamená pro mě? Co tomu řekne okolí a jak odpovědět na dotěrné otázky? Nepřijdu o kamarády? Jak to říct ve škole učitelce? Nejsem taky gay nebo lesba? Co když je to dědičné? Jak nemít vůči partnerce mámy předsudky? Budou se mi děti ve škole smát?

Toto jsou některé z otázek, které si kladou děti, které se v průběhu života dostaly do situace, kdy se v jejich rodině jako partner či partnerka jednoho z rodičů objevila osoba stejného pohlaví či transgender člověk. Většina z nich nezná ve svém okolí nikoho v podobné situaci. V médiích či v učebnicích se o různých typech rodin zatím spíše nedočteme. Pokud by děti navštívily psychologa či psychologku anebo některou ze sociálních služeb, je vysoce pravděpodobné, že tito s podobnými případy nemají zkušenost.

Mít někoho, kdo jim „řekne, že je to prostě normální“, že je v pořádku, když spolu žijí dvě ženy či dva muži, by však v některé fázi svého života potřebovala většina dětí, které se do takové situace dostaly. Rodičovství gayů a leseb či transgender lidí je ale ve veřejném

prostoru zatím spíše neviditelným tématem. Podobně neviditelné je také téma rozvodů či rozpadů partnerských vztahů, ve kterých je jeden z rodičů gay, lesba či transgender člověk, i pro instituce, které s rodinami či dětmi pracují.

Informace k situaci rekonstruovaných homoparentálních rodin v České republice zatím chybí. Tato studie by měla být prvním krokem k nápravě. Dočtete se v ní, jaká témata a problémy řeší děti z rekonstruovaných rodin, ve kterých je jeden z rodičů gay, lesba nebo transgender osoba, a jak by bylo vhodné dále postupovat s cílem předejít jejich sociálnímu vyloučení ze společnosti.

Při zpracování studie jsme vycházeli² z toho, že rodičovské kompetence nejsou závislé na sexuální orientaci rodičů, a že děti, které vyrůstají v homoparentálních³ rodinách, prospívají způsobem srovnatelným s dětmi v rodinách heteroparentálních. Na těchto tezích se totiž již více než dvacet let shodují zahraniční odborné psychologické, pediatrické i další společnosti⁴. V České republice se k nim připojila také např. Profesionální komora sociálních pracovníků, Společnost pro plánování rodiny⁶ a mnoho dalších odborníků a odbornic.⁵ Děti, jejichž rodiče jsou gayové, lesby či transgender lidé, jsou však nositeli otázek a potřeb, které se pojí s jejich specifickou

² Magdalena Skřivánková, vedoucí podpůrných skupin, a Petra Kutálková, autorka studie.

³ Rodiny, ve kterých jsou oba rodiče stejného pohlaví.

⁴ Např. A statement of American Academy of Pediatrics: Coparent or Second Parent Adoption by Same Sex Parents Committee on Psychosocial Aspects of Child and Family Health (2002) online: <http://pediatrics.aappublications.org/content/109/2/339>, Same Sex Marriage – Position Statement Canadian Psychological Association (2006), http://www.cpa.ca/cpsite/UserFiles/Documents/Practice_Page/Marriage_SameSex_Couples_PositionStatement.pdf, Brief of American Psychological Association, The California Psychological Association, The American Psychiatric Association, and the American Association for Marriage and Family Therapy (2010) cdn.ca9.uscourts.gov/datastore/general/2010/10/27/amicus29.pdf

⁵ <http://www.stejnarodina.cz/stanoviska-odborniku.html>

⁶ tamtéž

životní situací (Fakhrid-Deen, 2010; Garner, 2005; Snow, 2004). Proto je v zahraničí běžné, že jsou této skupině věnovány samostatné výzkumy a specifické služby (srov. např. Tasker a další, 2007).

V České republice data, která by nám řekla, kolik dětí v rodinách, které vznikly po rozpadu heterosexuálního páru, skutečně vyrůstá, chybí. Chybí také údaje o tom, kolik dětí vyrůstá v homoparentálních rodinách, v nichž byly děti počaty plánovaně. Jediné číslo, které je v této souvislosti k dispozici, hovoří o necelé tisícovce dětí, které vychovává stejnopohlavní partnerský pár (registrované i faktické partnerství), a pochází ze sčítání lidu z roku 2011 (ČSÚ, 2013).

Jak ale upozorňuje Sloboda, je dost pravděpodobné, že číslo bude vyšší z důvodu toho, že některé rodiny se rozhodnou „nebýt vidět“ a svou „jinakost“ veřejně nedeklarovat (Sloboda, 2016, str. 111).

Pro oblast tvorby veřejných politik to však nemusejí být vždy jen počty osob (které právě u zranitelných skupin chybí), které ukazují na to, že by bylo vhodné začít se zabývat konkrétním tématem. Je potřeba se také ptát, zda je téma relevantní z hlediska sociální práce, případně, zda se jedná o skupinu/skupiny, které jsou ohrožené sociálním vyloučením.

1.2. Co je cílem studie a kde jsme získávaly informace

Cílem této pilotní mikrostudie bylo a) ujistit se, zda je tento problém pro Českou republiku relevantní a jaké otázky se k němu váží, b) popsat, v jakých oblastech čelí děti a jejich rodiče problémům, které mohou vést k sociálnímu vyloučení jednotlivce či rodiny, a za c) navrhnout další postup směřující k prevenci rizika

sociálního vyloučení těchto rodin. Projekt jako takový však nebyl výhradně výzkumnou aktivitou; jeho cílem bylo také nabídnout prostor dětem a jejich rodinám pro setkání a podporu.

Studie malého rozsahu byla koncipována jako **předběžné mapování situace, která umožní lépe formulovat cíle případného rozsáhlejšího výzkumu a dalších opatření.**

V rámci tohoto projektu jsme se původně chtěly zaměřit zejména na situaci rodičů gayů a leseb, v průběhu studie se však ukázalo, že je vhodné zahrnout i kauzy, ve kterých, ať již v roli rodičů či jejich partnerů, vystupují i lidé s transgenderovou identitou.

K dosažení vytýčených cílů jsme realizovaly sérii pěti setkání podpůrné skupiny pro mladé lidi, kteří vyrůstají v rekonstruovaných rodinách. Informace, které jsme získaly od dětí, jsme doplnily o informace a zkušenosti jejich rodičů (a partnerů či partnerek), pro které jsme připravily samostatnou diskusní skupinu. Obdobné otázky, které jsme pokládaly dětem a jejich rodičům, jsme položily také pracovnícím OSPOD, jež přijaly pozvání k půldennímu diskusnímu setkání.

S ohledem na to, že některé z oslovených dětí i rodičů se nemohli z časových důvodů účastnit setkání, nabídly jsme jim možnost reagovat na obdobné okruhy, které byly diskutovány ve skupinách, e-mailem.

Metody tvorby a analýzy dat jsou popsány podrobně v příloze č. 1.

1.3. Kdo pro studii poskytl informace?

„Děti“

Své příběhy, zkušenosti a názory v rámci projektu sdílelo osm mladých lidí, kteří pocházeli převážně z Prahy. Diskusní skupinu tvořilo šest mladých lidí ve věku od 11 do 26 let (čtyři ženy a dva muži). Dvě dívky se skupin nemohly z časových důvodů účastnit, proto své příběhy a potřeby poslaly e-mailem. Pro zjednodušení o všech mladých lidech, kteří se s námi podělili o své zkušenosti, budu dále mluvit jako o „dětech“.

Zkušenosti dětí tvoří různorodou mozaiku rodinných příběhů a uspořádání. Mezi dětmi byly ty, které zažily rozpad vztahu biologických rodičů krátce po narození, v raném dětství, v mladším školním věku i v průběhu puberty. V jednom případě pak ranou adolescenci účastnice provázely vztahy matky s trans muži⁷. Na skupinách i prostřednictvím e-mailu zazněly zkušenosti jak ze situací, kdy otec odešel za partnerem stejného pohlaví, tak i příběhy z rodin, do kterých vstoupila jako partnerka matky žena.

Po rozpadu původní rodičovské dvojice děti bydlely ve všech případech v rodině matek, a to bez ohledu na jejich sexuální orientaci. Všichni, kdo se skupin účastnili, se také více či méně pravidelně vídají se svými otci a jejich vztahy jsou dobré. Stejnopohlavní vztahy, ve kterých žijí rodiče účastnic a účastníků skupiny, jsou stabilní a dlouhodobé. Ve většině případů se jednalo o první stejnopohlavní vztah po rozpadu manželství či partnerského vztahu rodičů. Ve všech případech jsou vztahy dětí ke stejnopohlavnímu partnerovi rodiče (ať se již jedná o ženu či o muže) dobré a považují ho/ji za svoji rodinu. Dětská skupina byla menší, než jsme původně předpokládaly. Přestože se nám v relativně krátkém čase

přípravné fáze projektu podařilo kontaktovat přímo či zprostředkovaně některého člena či členku z 15 různých rodin, větší část z nich účast na projektu odmítla. Jednalo se jak o odmítnutí ze strany dětí či mladých dospělých v případě, kdy by se rodič sám účastnil či měl zájem o to, aby se účastnilo jeho dítě/děti, tak i odmítnutí ze strany jednoho z rodičů s tím, že nechce, aby se děti tématu v diskusích věnovaly.

Rodiče

Podobná témata jako se skupinou dětí byla také diskutována na jednom setkání rodičů a/nebo jejich partnerů či partnerek. „Rodičovské“ skupiny se účastnilo celkem šest diskutujících. Jednalo se ve dvou případech o matky dětí a jejich partnerky, v jednom případě o otce a v jednom případě o partnera biologického otce. Další tři matky nám poslaly své postřehy e-mailem. Jak skupina „rodičovská“, tak i dětské skupiny byly tedy poměrně malé, což ale zase poskytlo prostor věnovat se rodinným příběhům a zakoušeným situacím do hloubky.

Pracovnice OSPOD

Pro účast v diskusi jsme se snažily získat prioritně účastnice a účastníky, kteří v praxi řešili kauzu, která se týkala zkoumané problematiky. (Více viz příloha č. 1, kde je podrobně popsána metodologie výzkumu.) Diskusního setkání se nakonec účastnilo sedm pracovnic OSPOD a jedna praktikantka. Účastnice pracovaly v lokalitách Praha, Zlínský kraj, Kraj Vysočina a Jihomoravský kraj. Diskutující, které se pro diskusi podařilo získat, se účastnily na základě svého zájmu či na základě vyslání vedoucím pracovníkem/pracovnicí, všechny však vyjádřily motivaci diskuse se účastnit a přišly s očekáváním, že si z diskuse odnesou podněty pro svoji vlastní praxi.

⁷ Trans muž je člověk procházející změnou genderu (respektive pohlaví) s cílem přizpůsobit svou sociální roli a fyzické znaky kýženému mužskému pohlaví (místo původního ženského přisouzeného mu při narození).

2. Zkušenosti dětí a jejich rodičů

Na následujících řádcích se podrobněji věnujeme popisu obsahu jednotlivých tematických okruhů⁸, které účastnice a účastníci na dětských skupinách diskutovali, a interpretaci zjištění. Popis zkušeností dětí a jejich názorů je v místech, kde byly dostupné informace, doplněn také o pohledy, které byly získány od jejich rodičů.

V textu se zaměřujeme především na ty aspekty změn – ať již prožívané či faktické –, které se týkaly skutečnosti, že si jeden z rodičů našel partnera či partnerku stejného pohlaví či transgender člověka.

2.1. Jak to bylo u nás? – zkušenosti dětí

Klára⁹

Z vyprávění rodičů Klára, které je nyní 24 let, ví, že se její rodiče rozešli krátce po tom, co se narodila. Půl roku po rozchodu rodičů si její otec našel partnera, se kterým žije dosud. Ke svým tatínkům, jak o biologickém otci a jeho partnerovi Klára také někdy mluví, jezdívala od malička na chalupu, kde společně trávili víkendy i část prázdnin.

Vztah otce s mužem vnímala jako normální: „*Bylo to normální, nebylo to definováno, že jsou homosexuální,*“ a přidala několik vzpomínek na pobyt na chalupě. Hned vzápětí dodávala, že otec ani matka méně běžné rodinné upořádání nijak nekomentovali a podle Kláry čekali, až „na to přijde sama“. „*A já jsem nepřišla. Až v období puberty se ke mně z médií začalo donášet, že existují komunity homosexuálů. Bylo to v době, kdy se řešilo registrované partnerství*

a reakce okolí byly dost homofobní. [...] A tak jsem zjistila, že existuje skupina, kde žijou spolu dva muži, a že to je vnímaný negativně tou společností a že to pasuje na moji rodinu.“

Klára zmínila, že v období puberty pro ni bylo toto zjištění náročné a nesla ho těžko, čehož si všimli i její rodiče, kteří se začali pokoušet situaci řešit. „*Tak jsem to nezvládla. Naši to tušili. Ale když už chtěli přijít [a mluvit o tom], tak já jsem to utnula, protože jsem cítila, že už se o tom nechci bavit. Pak spousta psychologů, rodina se hroutila, všichni brečeli a já jsem se v tom plácala a nedokázala to pojmout.“* Jak vyplývá z vyprávění, situace byla náročná nejen pro ni, ale i pro oba rodiče. Jak ale Klára několikrát v průběhu skupin zdůraznila, jako problém nevnímala soužití dvou mužů, problém spatřuje v tom, že nerozuměla kontextu celé situace: „*Můj vztah k tátovi nebo druhému tátovi se nikdy nezměnil. Mně ten svazek nevadil. Když jsem se ale ptala, proč se [naši] rozvedli, máma řekla, že si nerozuměli.“*

Klára pokoušela rodinnou situaci, která byla odlišná od jejich vrstevníků, pochopit již na základní škole. Myslí si, že právě v tomto období byl prostor pro to, aby jí rodiče situaci vysvětlili. „*Tyhle otázky jsem měla už v první třídě, tak se to mohlo říct. [Tehdy] byla rarita, i když byl někdo z rozvedené rodiny.“* Jako problém tehdy vnímala především to, že táta s mámou spolu nebydlí. „*Bylo to náročné, maminka nebyla s tatínkem, a to jsem nesnášela, nechápala jsem to. Vycházeli spolu, tak jsem to nechápala, kde je problém. Bylo tam hodně příležitostí, kdy by mi to*

⁸ Setkání s dětmi měla následující hlavní témata: o mně a mé rodině, coming out rodičů, sdílení rodinné situace s okolím, potřeby dětí v podobné situaci, co by měla vědět společnost. Každé setkání bylo uvozeno obecnou otázkou, a dále byla diskuse moderována dle témat, která děti přinášely.

⁹ Konkrétní výroky, které jsou v textu využity, jsou záznamem z diskuse, který má charakter zápisku, nikoli přesné citace, případně se jedná o extrakt z e-mailové korespondence. Děti i jejich rodiče dostaly prostor k autorizaci všech použitých výroků.

mohli vysvětlit. Můj táta to ale doteďka nemá potřebu ventilovat v okolí.“ Teprve později v pubertě pak začala řešit otázky spojené s homosexualitou jednoho z rodičů a dodává, že „v osmé třídě jsem mohla taky řešit jiné problémy spojené s věkem.“

V současné době žije Klára se svým přítelem, vztahy mezi rodiči navzájem i jejich současnými partnery jsou dobré, stejně tak vztah Kláry k oběma tátům i matce, a všichni se pravidelně vídají.

Jaromír

I Jaromír, kterému je nyní 26let, zná s ohledem na svůj tehdejší věk dobu, kdy jeho otec začal navazovat vztahy s muži, také jen z vyprávění. *„Naši, když byli mladý, tak se vzali. Táta s mámou bydleli asi tři roky. Už tehdy to bylo problematický, rozvod přišel, když mi bylo 13 let. Během té doby se táta stihl odstěhovat a nastěhovat zpátky asi třikrát. Už když jsem byl batole, tak asi měl něco s chlapy. Vím to od mámy, ale znám to jen z jedné strany.“*

Také Jaromír vrůstal do situace, kdy nebyl explicitně vyřčený důvod rozpadu rodičovského páru. Na vyprávění Kláry během skupinového sezení reagoval: *„Mně to přijde podobný, že to nikdy nikdo nepojmenoval, vnímal jsem ale, že to tam funguje. To je můj táta s Pavlem. Bylo to normální. Já si to nespojil, časem to vyplynulo, že jako je.... Byl tam ale distanc, to, o čem se mluví v médiích, říkaly se nehezky věci, tak to jsou jiný lidi [než táta a jeho partner].“* Nastínil, jak vnímal konfrontaci své každodenní zkušenosti s tehdejší negativní veřejnou prezentací homosexuality.

Ani Jaromír zpočátku nepřemýšlel o sexuální orientaci svého otce. *„Nikdy jsem tam neviděl tělesný*

náznaky vztahu. Přišlo mi, že spolu jen žijou, neviděl jsem to, i když nad tím přemítám, necítil jsem, že by tam bylo sexuální napětí, žili spolu, protože byli dobrý kámoši, že se tak nějak měli rádi, nikdo to na mě neházel, nikdo to neřešil.“ Na rozdíl od Kláry Jaromír nemluvil o tom, že by pro něj byl proces vstřebávání informací složitý, jako náročné zmiňoval spíše vztahové napětí, které souviselo s rozvodem a přetrvávalo do doby, než si matka našla stálého partnera.

O samotném rozvodu rodičů vyprávěl jako o těžké zkušenosti, v rámci které byly dlouhodobě velmi napjaté vztahy nejen mezi rodičovským párem, ale i v širší rodině. Naopak vztah s otcem i vztah k oběma dlouhodobým partnerům otce popisuje pozitivně. *„Já si pamatuju u táty prvního dlouhodobého partnera Karla, [...] jednou za 3 roky se setkáváme, byl zubař, měl baráček za Prahou, byl milej člověk. [Pak měl táta] Pavla, je s ním doteďka, jsou spolu asi 15 let.“*

V současné době je podle Jaromíra rodinná situace klidnější. Situace se „ustálila“ od doby, kdy si Jaromírova matka našla stálého partnera, se kterým má nyní devítileté dítě – Jaromírova „polobratra“. „O největší přírůstek do rodiny“ se však postaral partner Jaromírova otce Pavel. Ten má syna, jemuž jsou zhruba čtyři roky a kterého „vychovávají ve čtyřech. Gay pár a lesbický pár. Je to nejdokonalejší, protože ve čtyřech má na hlídání vždycky někdo čas, a těch babiček ...“, uzavřel Jaromír.

František a Zuzana

František se Zuzanou jsou sourozenci. Staršímu Františkovi je v současné době 15 let, jeho sestře 11. Jejich rodiče se rozešli v době, kdy jim bylo devět a šest let. Současnou situaci shrnul za oba František: *„My [se*

sestrou] máme mamku, která žije s ženou, a tatka si našel přítelkyni.“ A pokračoval ve vyprávění, jak si pamatuje změnu rodinného uspořádání.

„Je to asi tak pět let. Ten rozvod jsem nějak... prostě se to nějak stalo, neřešil jsem to. Pamatuju si, že jsme byli na procházce, s tátou a mámou. Kámošovi se rozcházeli rodiče, vím, že ve třídě brečel a já jsem říkal mámě a tátovi, že se nikdy nerozejdete? A oni říkali, že ne, a pak se za chvíli rozešli. A já jsem nikdy nebrečel. Nevím, možná to na mě nedopadlo, neměl jsem s tím problém, asi mi to nedošlo. Pak mi to docházelo, a trošku jsem si říkal, že mi tam chybí tatka,“ popsal tehdejší situaci František. Pak hned navázal vyprávěním, jak se seznámil s matčinou partnerkou a jak se postupně měnilo uspořádání jejich domácnosti: *„Ona přišla [k nám domů], my jsme ji měli fakt rádi, byla milá, uměla si s náma povídat, byla tam častěji a častěji a táta mň a mň. Napřed to bylo tak, že tatka žil s náma v domečku, pak už tam táta nebyl skoro vůbec, pak jsem pochopil, že už s náma nebude.“*

Změnu situace vysvětlila Františkovi a Zuzaně jejich matka podle Františka velmi otevřeně. Sdílela s nimi také to, jak se se svojí partnerkou seznámila: *„Oni se s tím netajej, řekly nám, že jsou lesby, potkaly se na semináři, ženským semináři. Mamka měla problém, že si s tátou nerozuměla, oba spolu nevycházeli, ona na tom semináři potkala tu Háňu, netušila, že by mohla žít se ženou, ale tohle to rozlousklo.“*

V současné době jsou vztahy mezi rodiči dobré, otec si našel novou partnerku, která měla syna, nyní spolu mají malé dítě – holčičku. A jak František poznamenal, díky rozvodu tak získal kromě rozšíření obzorů i další sourozence, se kterými má dobré vztahy.

Rózka

Rózka, které je v současnosti 16 let, je mladší ze dvou sester. Podobně jako František a Zuzana měla dobrý vztah k matčině současné partnerce Markétě, se kterou často trávily čas, ještě než se dozvěděla, že spolu tvoří pár. *„Naši se rozvedli, když mně bylo devět a sestře čtrnáct. Já jsem to čekala, hádali se, táta chodil pozdě z práce, byl takovej, že spíš na nás štěkal. A pak v tý době se máma seznámila se svojí šéfkou, s Maky,“* popisuje Rózka, jak se vyvíjel matčín partnerský vztah, jak se Maky postupně stávala součástí jejich rodiny. *„Maky pak u nás byla dvakrát, třikrát do týdne. Já ji milovala, prosila jsem mámu, aby ji tu nechala.“*

O změnách v rodinném uspořádání se dozvěděla od své matky. *„Já jsem vlastně byla první, komu to máma řekla, že se chtěj rozvíst. Máma mi pak řekla, že s Markétou chodí, že jsou pár. Že s tátou byla jen kvůli jeho mámě, kterou máma měla ráda, a ta asi před měsícem, než mu to řekla, umřela. Pak mu to máma řekla, když mě po hádce s tátou vedla do školy, že jsou s Maky pár, že nás tam přesunou a budeme bydlet u Maky,“* Rózka popsala změny v rodině bez zmínek o vztahových problémech mezi ní a matčinou partnerkou. Myslí si ale, že nová rodinná situace byla složitější pro její sestru. *„Moje ségra je starší, je taky citlivější, tak to brala špatně. Byla na začátku puberty, Markéta je rázná, tak se hodně hádaly, myslím, že to pro ni bylo složitější než pro mě.“*

V současné době Rózka spolu se svojí sestrou stále bydlí společně s matkou, její partnerkou a jejich malým synem, kterému jsou zhruba čtyři roky. O malém Matoušovi, jehož biologickou matkou je Markéta, mluví Rózka jako o bratrovi. Vztahy v současné rodině jsou

dobré. Obě dcery jsou rovněž v kontaktu se svým otcem, který má nový partnerský vztah.

Tereza

Tereze je v současnosti 21 let a vyrůstala převážně se svojí matkou. V době, kdy se dozvěděla, že její matka navázala partnerský vztah s člověkem, který procházel změnou genderu, spolu její biologičtí rodiče již delší dobu nežili. Její matka začala chodit s Michalem, který byl tehdejším kolegou z práce, ještě v době, kdy s ní Tereza bydlela.

„[Z nové práce byla máma] nadšená. Pak to bylo, že šéfka [je skvělá], a pak to bylo, že šéf. A pak u nás byla paní, která byla nakrátko ostříhaná, byla to furt žena, ta u nás byla několikrát, bylo to divný, proč tam ta ženská je, co tam dělá. Moc jsme o tom nemluvíly, byla jsem v pubertě, tak to asi nebylo lehký se mnou komunikovat. Pak, když jsem to začala vnímat, tak když sem se dozvěděla, že spolu choděj, tak mi došlo, že je to transsexuál, muž v těle ženy, takže, jestli je máma lesba nebo není?“ Položila ve svém vyprávění otázku Tereza. A ohledně Michala upřesnila: *„Je to muž v ženském těle, abych to nějak vysvětlila.“*

Ve svém vyprávění pak Tereza popisovala, jak se se zjištěním, že matka chodí s trans mužem, vyrovnávala. *„Dozvěděla jsem se to před Vánoci. Když jsem šla nakupovat, tak mi táta řekl, že ho vyhodili z práce ...doma jsem dostala z mámy, že s ní chodí ta paní, tedy ten pán. A am se mi zhroutil svět, že táta bude bezdomovec, a máma má takovýho přítele. A pak ten Michal, je její šéf, je to křesťanská organizace, a pak v tý organizaci, že je to takový, byla jsem v šoku,“* vysvětlila, jak tehdy situaci vnímala. Tereza nám také vyprávěla, jak moc po-

třebovala o situaci mluvit, ale zároveň ji pociťovala jako tabu. Její matka si totiž s ohledem na okolnosti nepřála, aby se o rodinné situaci Tereza bavila s okolím. Jediným člověkem, se kterým mohla věci diskutovat, byla kamarádka, nicméně jak Tereza poznamenala, domnívala se ale, že *„ta slečna to nemůže poslouchat každé den.“*

Tereza s Michalem si k sobě postupně našli cestu. A jak Tereza dodala, i přes to, že Michal byl o hodně mladší než její matka a neměl zkušenosti, jak komunikovat *„s dětmi jejího věku“*. Po zhruba dvou letech *„jsem to měla urovnaný, věděla jsem, že je to hodnej, zábavnej týpek, a přesně v tu chvíli se spolu rozešli.“* Popisovala nám Tereza dobu, kdy skončil vztah matky a Michala a komentovala nedávné změny: *„Máma si krátce po tom našla dalšího přítele, taky transsexuála, asi omylem, myslela si, že to je asi chlap. Je to bizarní. Je ještě mladší. Já mám asi o tři roky mladšího přítele, než je přítel mámy. [Jsou od sebe] 23 let.“*

Při svém vyprávění zmínila Tereza také své pocity z nedávných změn – vztek i smutek, že již v jejím životě není Michal, na kterého si zvykla, ale další, pro ni cizí muž. *„Trápila jsem se, že jsem na něj byla zlá a nepříjemná a že teďka by to mělo být jinak ... a po krátkým čase se tam začal objevovat další člověk, Kristián. Byla jsem našťavaná, na sebe, že tam není Michal, že tam máma má přítele, co je skoro stejně starej jako já.“*

Tereza se před nedávnem od své matky odstěhovala, jsou ale v pravidelném kontaktu. K novému matčinu partnerovi, který s její matkou nebydlí, si zatím hledá cestu. Tereza se účastnila jen prvního setkání, její názory tedy v textu spíše chybí.

Natálie

S Natálií (nyní 19 let), která se nemohla z časových důvodů účastnit skupin, jsme byly v kontaktu po e-mailu. E-mailem nám také odpověděla na podobné otázky, které padly na skupinách.

„O tom, že začla moje máma s její přítelkyní žít, jsem se dozvěděla, když mi bylo 9. Popravdě mám v hlavě jen ty momenty, které mě nějakým způsobem poznamenaly. Tím, že mi bylo pouze devět...“ Kromě prožití rozpadu rodičovského páru musela Natálie v té době čelit také výsměchu spolužáků, kteří se o změnách v její rodině dozvěděli od její kamarádky, a to pravděpodobně v situaci, kterou Natálie neměla pod kontrolou. *„Jako první z mých kamarádek to věděla kamarádka Alice, která to bohužel rozkřikla po celé škole, tím pádem nebylo člověka, co by to na mé škole nevěděl. Probíhalo to tak, že se mi celá škola smála, nikdo to nemohl pochopit a pro všechny jsem byla holka, co měla dvě mámy. V tu dobu se tomu už mohla říkat šikana. Přemýšlela jsem o přestupu ze školy na jinou základní školu.“* Ve škole Natálii zůstalo jen pár kamarádek, které s ní držely, ale jak sama říká, *„bohužel to ale nestačilo.“* I přestože posměch časem utichl, občas i později si hlavně kluci neodpustili *„pár připomínek.“* To trvalo prakticky až do doby, než Natálie opustila základní školu.

Z vyprávění vyplývá, že kromě „přirozeného běhu času“, který Natálii pomohl situaci plnou změn zpracovat, se změnil pohled společnosti na podobně upořádané rodiny. I to Natálii pomáhá nyní mluvit o své rodinné situaci bez obav. *„Do mých šestnácti jsem nikdy neměla ráda se o tom s někým vybavovat, spíš jsem to tajila. Od mých sedmnácti let cca každému řeknu velmi ráda pravdu, jak to je, jaká je to změna*

a v čem je to jiné, dobré, a v čem špatné. V tuto dobu je to totiž už úplně normální věc.“

Samotná doba, kdy se rodičovský pár rozpadl a matka si našla přítelkyni, byla však podle Natálie pro všechny členy rodiny velmi zátěžové období. *„Nepamatuju si člověka, co by z toho měl radost. Změnu nejhůře nesl táta a brácha. Bratr díky situaci začal chodit k psychologovi a táta si prožil nejhorších 8 let života. Já to nesla lépe navenek, protože jsem to dokázala udržet v sobě, ale na mně se to ukázalo až v osmnácti letech. Začla jsem tedy psychologa navštěvovat také.“*

S odstupem času popisuje tehdejší situaci v rodině a dodává, jak ji vidí dnes: *„I přes to, že mámu miluju a vždy jsem milovala, nikdy jsem nemohla pochopit, proč nám to vlastně udělala. Nyní to už vidím jinak, chápu, že když někdo někoho nemiluje, musí od něj odejít a zase naopak, citům prostě nezabráníme. Bohužel ani tak nevím, proč se rozvedla s tátou a změnila to na tenhle vztah. Pro to nemám pochopení.“* Těžké pro ni byly také změny v každodenním životě, kdy skutečnost, že se rodiče rozvedli, měla vliv na možnost kontaktu s otcem: *„Bohužel je hrozně těžké vyrovnat se s tím, že už nebudete vídat každý den svého tátu, jak bych si ještě teď přála, ale to se děje i v normálních rodinách.“*

Když měla Natálie zmínit, kdo nebo co jí v těžkých chvílích života pomáhal, Natálie napsala: *„V obtížných momentech mi nejvíce pomohly kamarádky, poté přítel, a nejvíce šťastnej táta.“* Podobně jako ostatní děti, které se účastnily skupiny, ani Natálie v době, kdy se její původní rodina rozpadala, neznala nikoho ze své generace, kdo byl v podobné situaci.

V současné době Natálie a její bratr bydlí spolu s mámou a její partnerkou v domácnosti, do které se narodila dcera. *„Naše malá sestra, (která je mimochodem takové jediné štěstí této rodiny), se má nádherně a v rodině jí nic nechybí.“* Natálie má však obavy, jak se bude situace dále vyvíjet, až její sestra bude vrůstat do společnosti. *„Bohužel nevidíme do budoucnosti, a až bude starší a rozumná, už to tak třeba nebude, a to je to, co mi přijde dost smutné.“*

Anna

Anně je devatenáct let a je sestrou Rózky, která se účastnila skupinových diskusí. Protože se Anna podobně jako Natálie skupin účastnit nemohla, poslala svůj příběh a postřehy e-mailem.

V době, kdy se Aniččina máma rozhodla společně bydlet se svojí partnerkou Markétou, bylo Anně 13 let a chodila do 8. třídy na základní školu. Anička nám popsala, jak se o změnách spolu se sestrou dozvěděly: *„První se to dozvěděla moje mladší sestra, já jsem se to dozvěděla téhož dne odpoledne. Řekla mi to společně s Markétou, potom nás vzaly nás do restaurace (rychlého občerstvení). Následně se nás zeptaly, co si o tom myslíme, zda s nimi budeme chtít bydlet.“* Jak popisuje dál, měla hlavně radost z toho, že se od nich odstěhuje jejich otec. *„Zpráva o tom, že s námi bude bydlet místo táty Maky, mě dost překvapila,“* dodává. Změny v rodinném uspořádání podle Aničky nesl nejhůře její otec. Také jeho rodina přijala změny negativně.

Na celé situaci se Anička obávala toho, že ztratí kamarády, až dojde *„k odhalení naší nové situace.“* *„Ve škole jsem to řekla jenom vybrané skupině spolužáků a učitelů, u kterých jsem si byla jistá pozitivním při-*

jetím. V Pionýru jsem se nesetkala s otevřeným nepřijetím, ale se spoustou dotěrných otázek,“ popisuje Anička, jak situace v praxi vypadala. Od vrstevníků vyslechla otázky typu: *„Jak spolu tvoje mámy spí, co je sex a co předehra? Jak si mohly spolu pořídit dítě? Je to výhoda nebo nevýhoda mít dvě mámy? Jsi taky lesba nebo bi?“* Na problém narazila, když se snažila vysvětlit situaci třídní učitelce: *„Moje bývalá třídní to nemohla přes 4 roky pochopit, jak se věci mají, byla z toho velmi zmatená.“*

V době, která byla plná změn, si také sama Anička kladla spoustu otázek, které se týkaly její vlastní sexuality, vztahů s okolím či budoucích vztahů s máminou partnerkou Markétou. Otázku *„Když je moje matka lesba, jsem taky lesba nebo bisexuálka?“* dokonce Anička ve svém mailu zvýraznila, podobně jako tu, kde se sama sebe v minulosti ptala, proč si máma našla ženu a jestli vlastně může o všem někomu říct. Podpory se Aničce v průběhu rodinných změn dostalo od její kamarádky. Mít s kým pomluvit považuje Anna obecně za důležité, a i jí to pomohlo. Na otázku, co dalšího jí pomohlo změny zvládnout, odpověděla: *„Můj postoj k rozvodu rodičů (vnímala jsem ho velmi pozitivně) a to, že jsem Markétu znala předtím víc než rok.“* I pro ni však bylo z počátku výzvou, aby k ní nepřistupovala s předsudky. V současné době žije Anna ve společné domácnosti se sestrou Rózkou, matkou a její partnerkou a jejich malým synem.

2.2. Jak to vidí rodiče?

V rámci skupinové diskuse jsme se setkaly také s několika rodiči a dalšími příslušníky rodin dětí, které se účastnily projektu. I přestože by jejich příběhy zasloužily samostatný prostor, s ohledem na zadání studie

v tomto textu především doplňují zkušenosti dětí.

Diskusní skupiny se účastnila matka Františka a Zuzana a její partnerka, partner Jaromírova otce a matka Rózky a Anny spolu se svojí partnerkou. Ostatní se především z časových důvodů omluvili. Tři další rodiče nám poslali popis svých zkušeností e-mailem.

Všichni rodiče, kteří měli nový partnerský vztah, zvažovali, zda, a především jak sdělit dětem novou situaci. V rozhovorech popisovali své motivy i širší kontext situace, ve které se rozhodovali. Ať se již nakonec spolehli na to, že se dítě zeptá, anebo se domnívali, že pochopí samo, jak se věci mají, či aktivně dítě s novou situací seznámili, vždy hledali cestu, kterou považovali za nejlepší právě s ohledem na věk a zájem dítěte či dětí.

Kontext svého rozhodování popsal pan Jaroslav, otec Kláry: *„My jsme si mysleli, že když je děčko malé, tak v devadesátých letech bude lepší držet standardní způsob rodiny. Každý měl auta, dluhy, bylo to zvláštní období, tak jsme si říkali, že až dozraje čas... Až se zeptá. Nelhali jsme, ale neříkali.“* Pan Jaroslav zároveň opakovaně zmiňoval svůj předpoklad, že dceři je kontext jeho partnerského vztahu jasný, a zároveň, že ho považuje za normální: *„Mysleli jsme si, že když s námi jezdí na chalupu, je v komunitě, že pozná ten rozdíl. Ale ne. Žila ve společnosti, kde jsme měli přátele gaye, lesby kamarádky a vnímali jsme, že je to normální.“* Ve chvíli, kdy s manželkou pochopili, že dcera se potýká s novým pohledem na to stávající rodinné upořádání, poté, co porozuměla povaze partnerského vztahu otce, vyhledali odbornou pomoc psychologické poradny.

Také partner Jaromírova otce, pan Pavel, popsal obdobný předpoklad ohledně toho, jak syn jeho partnera vnímal jejich vztah. *„Já jsem předpokládal, že je to jasný, že tam žije s chlapem, sdílíme postel... Na Vánoce jsme byli spolu, dopoledne byl s námi, odpoledne s mámou, i jsme si ty dárky posílali. Ale že bych si s ním sednul, já jsem partner tvého táty, to jako ne,“* upozornil nás na to, že sám nikdy do hloubky situaci s Jaromírem neprobíral.

Jinou životní situaci popsaly matky, které ze vztahu s biologickým otcem odešly do nového vztahu s partnerkou. V obou případech, jak již příběhy dětí naznačují, se, byť z různých důvodů, nakonec rozhodly situaci jasně pojmenovat a dětem sdělit.

„Promluvila jsem si s dětmi, nejdřív s tou mladší, ona byla ale vždycky ta velká, tak jsem se jí zeptala, co kdybysme nebydlely s tatínkem, ale s Maky? A [řekla jsem], že s ní mám vztah. Jé, to je super, kdy se táta odstěhuje? No ono to tak nepůjde rychle. No a ta druhá mi říkala to samé.“ V souladu s tím, jak již předtím popisovala Rózka, si její matka myslí, že pozitivní přijetí změny souviselo mimo jiné i s tím, že s její partnerkou měly obě dcery již navázaný dobrý vztah. *„Obě měly pozitivní vztah s Markétou, a s tím tatínkou byl vztah, jakej byl, byť jsem se snažila i tatínka vylepšovat. Ale ty děti jsou chytrý.“* Jak se ukázalo, sexuální orientace nebyla v první chvíli vnímaná jako problém, i když později společně řešily, zda sdílet tyto informace s okolím. *„To, že jsem lesba, vzaly bez řeči. [...] Tím, že jsme jely pak na hory, tak to nebylo téma. To pak spíš bylo, jaký budeme mít šaty na svatbu. Ale taky, že se to nebude říkat. Pak měly strach. Tak jsem jim říkala, že je to vaše věc.“* Ukázalo se ale, že nakonec se dcery rozhodly sdílet informace o rodinném uspořádání s kamarádkami.

„Pak už jim [kamarádkám] volaly. Víš, že moje máma žije s holkou?“ Paní Míša také zdůraznila, že jí její rozhodnutí dcery nikdy nevyčety, ani v situacích, které byly zátěžové. Naopak, že ji chválí, že je dobře, jak se rozhodla.

Matka Františka a Zuzany, kterým bylo v době změn zhruba devět a šest let, se svým dětem rozhodla vysvětlit situaci na podnět manžela. Sama by dle svých slov pravděpodobně nakonec dala přednost tomu, že počká, až se děti zeptají samy. „Tohle [informování dětí o situaci] proběhlo [...] na nátlak manžela, kterej potřeboval, aby děti věděly, že za to nemůže on. [Bylo to v době] když on se odstěhoval, když si našel Lindu. Asi to bylo chvíli nevyřčený.“ Podobě jako František, i jeho matka připomíná předchozí dobrý vztah dětí k její nové partnerce. „Haňulka tam přišla, a protože je úžasná, tak si ji děti zamilovaly.“ Sama ale zmiňuje, že s informováním dětí o nové situaci váhala, vše nakonec proběhlo bez negativních emocí. „Co nám pomohlo, že jsme koupili knížku Jura a lama, je o chlapečkovi, kterej má dvě mámy a každá je jiná, takže ... tohle znali. Tak Zuzanka řekla, tak to je František jako Jura, a já jako kocour Micifu.“

Matka Terezy paní Alexandra nám po e-mailu popsala stres, který u ní vyvolala nutnost dceru vystavit informaci o tom, že má partnerský vztah s transmužem. Bylo to zrovna před vánoci. „Nejsem zvyklá něco zastírat, takže to nebylo možné odložit. Další věc bylo, že jsem vnímala, že dcera byla od mala vystavena mnoha náročným situacím, včetně života v Praze bez širší rodiny, což většinou pochopí jen ten, kdo vychovává dítě opravdu bez zázemí,“ dodává, když popisuje, proč pro ni bylo stresující dceři říci o novém partnerovi. Podle Alexandry změny „dcera nesla těžko, doufám, že jen chvíli (jistě to tak není).“ A dodává, že časem se situace změnila a dcera

začala reagovat velmi dobře. Alexandra to přikládá tomu, že její dcera byla „vychovávána k toleranci a chápání významu lidských práv.“

Alexandra nás také upozornila na to, že svoji roli v zátěži, které dcera byla vystavena, hrálo i to, že společnost zatím nevnímá podobně uspořádané vztahy jako běžné. „Zpočátku (myslím si) hodně řešila, jak bude vnímaná svým okolím, co to pro ni v této většinově hetero společnosti bude znamenat, když její matka...“. A to i přes to, že Tereza vyrůstala mezi dětmi, jejichž matka žila se ženou a mezi přáteli mají gaye. I přes to, že nakonec situaci společně zvládly, zmiňuje Alexandra, že problémy se jejich rodině nevyhnuly. „Pravda je, že některé situace nebyly ok, ale ty souvisely pouze se vztahovými věcmi, také s její pubertou a náročností naší celkové situace,“ dodává.

2.3. Hranice současné rodiny

Jak naznačují příběhy, obsah sousloví „moje rodina“ může znamenat různě široce pojatou skupinu osob. Na to, koho všeho děti zahrnují do své rodiny, jsme se zeptaly proto, že v diskusích opakovaně zaznělo, že prezentování rodiny ve složení matka, otec a dítě/děti, tak jak ho vídáme v učebnicích či o něm slyšíme při výuce ve školkách a školách, již dávno nereflexuje společenskou realitu, tak jak ji děti i ze svého okolí znají.

„Když se řekne rodina, tak já si představím to malinký,“ naznačila Rózka, jak vnímá rodinný systém. „Já mám mámu, Maky od mámy, pak jsem já, sestra, od Maky mám bráchu, a pak Mrázák, on nevěděl, zda se bude zapojovat do Matoušova života, takže nám řekly, že bude zmrazený ve

vajíčku, tak já mu říkám Mrazák“. Na schématu, které v rámci této skupiny děti kreslily, pak naznačila ještě svého a sestřina otce, který s nimi nežije ve společné domácnosti. Rózčín popis ukazuje také na to, jak se mohou vztahy a chápání rodiny měnit v čase. „Mrazák“, tedy biologický otec Matouše, se začal aktivněji zapojovat do života svého syna až po jeho porodu.¹⁰

Asi nejširší chápání rodiny (a nejrozsáhlejší příbuzenstvo) popsal Jaromír. Kromě biologických rodičů zahrnuje do své rodiny partnera otce Pavla, jeho rodinu (Pavel je otcem zhruba čtyřletého syna, kterého vychovává společně s jeho dvěma matkami v tzv. sdíleném rodičovství). Jaromír do své rodiny počítá také Pavlovy rodiče, jeho bratra, jeho ženu a jeho dcery. Do své rodiny zahrnuje Jaromír dále sourozence svého otce, kterých je několik, jejich děti a partnery či partnerky, a svoji babičku. Dále pak hovořil o manželovi matky, (ti spolu mají syna), a o sestře matky. K manželovi matky pak dodal, že ho vychovávala adoptivní rodina (později však poznal i svoji genetickou rodinu, což komentuje Jaromír slovy „*od Marka jsou to dvě babičky*“). Ve schématu, které vytvářel, pak ukazuje na množství koleček, která symbolizují děti lidí z generace jeho rodičů, a uzavírá: „*Je to velká rodina. Orientujete se?*“ Jaromír vnímal rozšiřování rodiny o partnera otce (a jeho rodiče a syna) a později i o nově nalezenou biologickou matku manžela své matky jako pozitivní, což zmiňoval na několika setkáních. Protože „*přibily dvě rodiny navíc*“. V Jaromírově rodině tedy nacházíme dva typy sociálního rodičovství – jednak v nejužší rodině malého Petříka, který vyrůstá ve sdíleném rodičovství biologické a sociální matky, biologického otce a jeho partnera,

a pak v rodině manžela Jaromírovy matky, který má matku biologickou i adoptivní.

2.4. Coming out v rodině

Při vyprávění o tom, jak změny a především fakt, že jeden z jejích členů je gay či lesba, vnímá rodina, se ukázalo, že ve většině situací je rodina vůči dětem podpurným systémem. Vždy se však v každé rodině, o které jsme v průběhu zpracování studie slyšely vyprávět, našla osoba či osoby, které v nějakém okamžiku pociťovaly jako problém skutečnost, že je jeden z jejích členů gay nebo lesba.

Na otázku, jak vnímá druhý rodič skutečnost, že jeho bývalý manžel či manželka (životní partner) je gay či lesba, děti popsaly různé reakce, které, dalo by se říci, reprezentují různé strategie, jak se staví blízcí k podobné informaci obecně. Rózčín otec vnímá homosexualitu jako nepřírozenou, a podle Rózky s ním není o tomto stanovisku možná diskuse. „*Táta říkal, že je to nechutný, že je to proti přírodě. Člověk si na to zvykne. Já jsem to nebrala vážně, on je ten typ, kterej hodně zahořkne, dokáže říkat historky, jak ho našval chlap na benzínový pumpě, a je to deset let starý. Já jsem si na to zvykla. Mě to neovlivní.*“ Jaromírova matka zpočátku vnímala homosexualitu svého manžela jako problematickou, negativní komentáře však zazněly především v situacích afektu. „*Maminka se na to neřádila dobře, mluvila o tom ve zlým. Začala si stěžovat vždycky po tom, co se pohádali, tak pak ještě k tomu řekne tohle. [...] Když byla máma vzteklá, tak jsem si to nebral. Komentovala, že táta je gay. Jen ale v záchvatu amoku. Prostě to přidávala ve vzteku k něčemu jinýmu.*“ Z vyprávění Františka zase vyplynulo, že jeho otec se se skutečností vyrovn-

¹⁰ Mohla však nastat i varianta, že zůstane v roli dárce spermatu, či že více do rodinného života vstupovat nebude. (Více o různém uspořádání homoparentálních rodin viz Kutálková [2015].)

nal, orientaci své ex-ženy hájí, a jak František také zmiňoval, s její partnerkou má dobrý vztah. *„Z mého pohledu má tatka moji mámu rád, nikdy proti tomu nic neměl, asi ho to ale mrzelo. Teďka má už ženu. Ale co jsem vyzoroval, že jeho přítelkyně má nárážky na moji mámu. Ale táta ji brání!“*

Občasné známky nepřijetí se objevují podle dětí také v některých případech i ve vzdálenější rodině, či v některých případech ani není jisté, zda jsou všichni plně obeznámeni se skutečnou situací, či je snaha rodinné uspořádání nediskutovat. Z rozhovorů však nebylo patrné, že by to nějak významně negativně ovlivňovalo vztahy členů rodiny k dětem a děti k nim. Zajímavé ale bylo, že v obou rodinách, kde je otec gay, bylo v minulosti generací prarodičů dětí vnímané jako problematické, aby dítě trávilo čas spolu s dvěma muži. Např. Pavel, partner Jaromírova otce, zmínil jednu starší zkušenost. *„Partner stál o kontakt s Jaromírem. Jeho máma...tak ta říkala, že dítě nebude chodit do bytu, kde jsou dva buzeranti. Že je to nevhodné. Ale víkendy jsme trávili spolu, tedy i s babičkou.“* Podobně „nepatřičně“ bylo vnímané i trávení svátků pouze s otcem a jeho partnerem v rodině Kláry. Její otec nám vyprávěl, jak situaci vyřešili: *„Máme sestru, máme děti, tak jsme to dělali dohromady se sestrou. Naši se rozhodli, že je to divný, tak aby nebyla se dvěma klukama.“* Obavy svých rodičů otec Kláry přikládá jejich věku (cca 80 let) a také tomu, že pocházejí z křesťansky orientované Moravy. Z matek nikdo podobnou zkušenost nepopisoval.

Jak je zřejmé, na rodičovské skupině jsme se dotkli i vlastního coming outu účastníků a účastnic diskuse. Ten nebyl podle mnohých snadný především

vůči vlastním rodičům a nesl s sebou vypjaté situace. Klářin otec např. vyprávěl o tom, že s ním jeho rodiče na tři roky přerušili kontakt poté, co se dozvěděli, že je gay. Jak říká – *„potřebovali se z toho dostat.“* S jeho dcerou, svojí vnučkou, však v kontaktu i po tuto dobu byli. Nyní se již stýkají, ale i tak se o tématu nehovoří a mnozí členové širší rodiny pravděpodobně ani nevědí, že žije s mužem. Klára si dokonce myslí, že její babička pociťuje vinu, protože si myslí, že z jejího otce gaye vychovala.

Také matka Františka a Zuzany narazila na nepřijetí situace ze strany svého otce. Když se o situaci dozvěděl, vyjadřoval také obavy o to, aby se jeho vnoučatům kvůli rodinné situaci děti ve škole nesmály, a vyčítal dceři, že jim ztížila život. Jak říká Štěpánka: *„Maminka je s tím v pohodě, nemá žádný ego. Ta nemá problém. Táta má ale představu, jak maj věci fungovat, a tak to musí být. Jestli přijedete na chalupu, tak se musíte chovat normálně, jako kamarádky, nebudu pak nikde vysvětlovat, že seš lesba. Tak tam nejezdíme, i když jsem tam vyrůstala,“* popsala komplikovanou situaci v rodině paní Štěpánka.

Pro matku Natálie Pavlu byl coming out v rodině také poměrně těžký. Podobně jako u ostatních, byly i pro ni reakce ze strany rodiny náročné. První se o tom, že bude žít se ženou, dozvěděla její matka, která to dle Pavliných slov *„absolutně nezvládla“*. Jak ale Pavla dodává, časem se situace změnila k lepšímu. Nejhůře situaci nesl Pavlín bývalý manžel, který *„nám neustále dělal velké problémy,“* jak situaci popsala Pavla, která dodala, že se se změnou trápil celých osm let. Přijetí ze strany rodičů nebylo nadšené ani ze strany rodičů Renaty – *„tatínek nebyl rád, ale řekl mi, že jde o můj*

život a bude to respektovat,“ popsala Renata reakci otce. Naopak jedna z babiček vzala novou informaci „úplně v pohodě“. Opravdové problémy pak ale zažila až ve vztahu – a to ze strany bývalého manžela Pavly, její partnerky.

V diskusi jsme se zaměřily především na situace, které vyžadovaly zvládnutí nějaké obtíže. Z diskuse však ale opakovaně vyplývalo, že i přesto, že vždy nemuselo být úplně snadné otevřeně hovořit o své sexuální orientaci, ve většině dalších případech se rodiče obávali nepřijetí spíše zbytečně. Sourozenci, přátelé a další lidé okolí tuto informaci přijali bez potíží.

2.5. Coming out rodiny

Coming out se netýká jen leseb a gayů samotných, ale i členů jejich rodin včetně dětí.¹¹ V každodenním životě se totiž všichni dostáváme do situací, ve kterých je považováno za běžné hovořit o své rodině či rodinném uspořádání – u dětí třeba v situaci, kdy vyprávějí, jak prožily prázdniny či rodinný víkend. Taková situace může být v novém kolektivu pro děti z rodin, kde je jeden z rodičů gay či lesba, zdrojem stresu či určitého diskomfortu.

To, do jaké míry je obecně dítě otevřené a komunikuje svoji situaci, je individuální a závisí na mnoha okolnostech. Co se týká komunikace rodinného uspořádání, všechny děti, se kterými jsme mluvily, si postupně vyvinuly strategie, které jim umožňovaly relativně bezpečně sdílet informace o svém rodinném uspořádání, pokud se dostaly do nového kolektivu. Např. František nám popsal, jak probíhala situace, když nastoupil do nové školy: „Rekl jsem to asi po půl roce, asi těm nejlepším

kámošům, ví to asi třetina lidí. Říkám to, když na to přijde řeč. Třeba: a jak ses dostal k tomu karate, když se zeptaj. A já jim řeknu, jak to je. Já s tím nemám problém, ani oni, za to jsem fakt rád.“ Rózka nám zase vyprávěla, že si v nové skupině najde jednoho člověka, kterému o své rodině řekne. „*Je to většinou holka, ale stalo se mi to i s klukem. Řeknu to tomu dotyčným a pak přijde chvíle, kde to řeknu tomu okolí, tak mám lepší pocit, když tam ten člověk sedí, že jako já už to prosím tě vím ... jakože to je v pohodě.*“

Všechny děti se také shodovaly na tom, že informace o rodinném uspořádání obecně i o jejich rodině nejsou však něco, co by vykládaly „každému na potkání.“ V okolí mají všichni spoustu lidí, kteří o tom, že jejich otec či matka žije s partnerem či partnerkou stejného pohlaví, informace nemají. A jak dodává Klára, ani to není nutné. Není to totiž něco, co by ji primárně jako osobnost definovalo. Všichni se také v podstatě shodovali na tom, že je nejlepší mluvit o rodinné situaci v běžném kontextu. Protože pak jako běžná bude také brána – „*když to bere dítě normálně, tak to budou brát [normálně] jeho vrstevníci.*“

Některé děti si na nepříjemné situace nepamatují, jsou ale i ty, kterým se nepříjemná situace nevyhnula. Natálie, která nám svůj příběh popsala po e-mailu, s námi sdílela zkušenosti z doby, kdy si její matka našla partnerku. V té době jí bylo devět let: „*Jako první z mých kamarádek to věděla kamarádka Alice, která to bohužel rozkřikla po celé škole, tím pádem nebylo člověka, co by to na mé škole nevěděl. Probíhalo to tak, že se mi celá škola smála, nikdo to nemohl pochopit a pro všechny jsem byla holka, co měla dvě mámy. V tu dobu se tomu už mohlo říkat šikana. Pře-*

¹¹ Srov. např. Golombok (2015), která hovoří o coming outu rodiny.

mýšlela jsem o přestupu ze školy na jinou základní školu.“ Dodává, že sice měla „*pár kamarádek, které se mnou držely, bohužel to ale nestačilo.*“ Zmiňuje také, že situace se časem uklidnila, ale i později se našlo pár spolužáků (především chlapců), kteří měli „*připomínky.*“

Na nepříjemné zážitky, kterým byla Natálie vystavena, si vzpomíná i její matka Pavla. „*Mým dětem se ostatní děti smály, a to dost nepříjemně. Musela jsem několikrát navštívit školu a upozornit na to, co se děje, a také zajít i k rodičům domů, jak to bylo neúnosné. Jeden můj známý k nám např. nepustil dceru.... prý se na to nebude koukat.*“ Její partnerka Renata k tomu dodala, že problém byly nejen reakce rodičů, ale i to, jaké informace o lesbách a gayích předávají svým dětem, a dále vyučují, kteří situaci neřešili. O tom, že mezi dětmi existuje mnoho předsudků a mýtů, se přesvědčila na vlastní kůži i Rózka, která popsala nedávnou zkušenost, kdy se ve škole diskutovala aktuální tematika související s přiosvojením dětí partnerem rodiče: „*Měly jsme základy společenských věd. [Učitel přišel do třídy] a napsal na tabuli adopce homosexuálů. Dneska to budeme probírat. A já jsem se smála, protože tam byly názory typu, že jsou rodiče promiskuitní a děti nevychované, sexuálně zneužívané, že jsou psychicky mimo. A on se ptal, proč se směju, a já sem jim řekla, že jsem z homosexuálního páru. A pak ti, co říkali, že jsou promiskuitní, tak se otáčeli a říkali si, co jsem to řekla.*“ Rózka také zmínila, že promiskuitu homosexuálům připisovala i dívka, která věděla, že matka Rózky má stálou partnerku. Podle Rózky si asi rodinné vazby své kamarádky vůbec neuvědomila.

Sestra Rózky, Anna, zažila od kamarádů dotěrné otázky, které se týkaly sexuálního života její matky, typu: co je sex a co předehra, později také, jak si tvoje matky mohly pořídít dítě. Kamarádi se Aničky také ptali, jestli je i ona lesbou nebo bisexuální ženou.

Nechtěnému odkrytí rodinné situace před spolužáky a dalším okolím se snažili nevystavit děti ani jejich rodiče. Např. otec Kláry vyprávěl, že prostě prezentovali svoji situaci jako „rozvedení rodiče“. Pavel zase sdílel zkušenost s otcem Jaromíra: „*Pro mě bylo těžký, že ten partner toho kluka chránil. Protože když jsme se chtěli chytit za ruku, tak to bylo pozor, tady ne, tady mě můžou vidět jeho spolužáci,*“ což je strategie, kterou používají i další z rodičů. Matka Zuzany a Františka například ale z reakce ve škole strach neměla i díky tomu, že ředitel je „vyoutovanej“ gay. Měla ale obavu z reakcí většinové společnosti, která podle ní nemusí být vždycky jinakosti otevřená.

Renata, partnerka Natáliiny matky, se s námi podělila o zážitek, kdy byli jako rodina vystaveni heteronormativnímu pohledu na svět, kterou vyřešil Natáliin bratr. „*Jednou nám nechtěli pronajmout byt, protože tam nebyl ten chlap. A náš Pája odpověděl na otázku pronajímatele, kde máme pána neboli tatínka: My máme Réňu.*“ I rodina Natálie se však setkala s dobrým přijetím. Mezi přáteli, kteří informaci přijali bez problémů, či ze strany dětské lékařky, která je podle jejich slov příjemně překvapila, když vzala situaci jako „*naprotou samozřejmost.*“

Máma Rózky, která má se svojí partnerkou malé dítě, také v diskusi připomněla, že v současné době už je různé rodinné uspořádání bráno na mnoha místech

jako běžné. V jejich zaměstnání je dokonce několik stejnopohlavních párů. To, že jsou různé rodiny přijímány stejně, dokumentuje např. na tom, že před svátky dostává vánoční kolekce pro malého syna, jemuž je sociální matkou, stejně jako ostatní rodiče.

2.6. Zkušenosti s OSPOD

V průběhu diskusí jsme se děti i jejich rodičů ptaly na kontakty s podpůrnými institucemi a organizacemi a speciálně na spolupráci s OSPOD¹². Žádné z dětí se osobně v průběhu rozvodového řízení, ani později či v jiném kontextu nesetkalo s pracovníci či pracovníkem tohoto orgánu. Ve třech případech děti věděly, že u nich pracovníce OSPOD byla a s rodiči (ve všech případech s matkou) o situaci hovořila a posuzovala ji.¹³

Dvě z těchto zkušeností nám pak popsali rodiče. V obou případech i přes prvotní obavy se jednalo o podpůrný zážitek. V prvním případě matka a její partnerka, které v době rozvodu již žily ve společné domácnosti a čekaly dalšího potomka, pocitovaly z kontaktu se sociální pracovníci strach a zvažovaly, zda ji o skutečné podobě nového rodinného uspořádání informovat: „Strašně jsem se bála, když se ohlásila Zubatá, jako že přijde sociální pracovníce. Já jsem hrozně řešila, zda jí říct pravdu nebo sehrát scénku po dohodě s dětmi, že jsem matka samoživitelka. Nakonec jsem si řekla, že už nežijeme v padesátých letech. Ale stejně jsem se hrozně bála, aby mi děti nevzali.... Rozhodla jsem se, že jí řeknu pravdu. Pak jsme tam byly obě dvě, Markéta byla těhotná, i obě děti, a ani v lednici nebyla. To jsem měla takový představy, že obcházej, jestli máme uklizeno. Sedla si v obývací, konverzovala s námi, ani nevím, zda konverzovala s dětmi, tak jsem jí to neservírova-

la, že je to, tak jak to je. .... No a dobrý. Zapsala si to. [„Děti nám nechala“ - dodává partnerka Markéta. (pozn. autorky).] Že teda navrhně svěření dětí do mojí péče. To byl poslední kontakt. Pak už probíhal soud, děti svěřili do můj péče. Sociální pracovníce se mě ještě ptala, zda jsem si vědoma toho, že alimenty jsou pod spodní hranicí. Tak jsem jí řekla, že jo, že ale chci, aby všechno proběhlo rychle.“

Ve druhém případě byl přístup sociální pracovníce hodnocen matkou jako přínosný pro hledání nejhodnějšího upořádání péče o děti. Ve chvíli, kdy si uvědomila, že původní dohoda o střídavé péči, kterou s manželem uzavřeli, by nemohla fungovat nejen z důvodu vzdálenosti, ale i frekvence změn pro děti a z hlediska finančního, pomohla v dohodě právě sociální pracovníce, která úskalí odhalila. Průběh vyjednávání popisuje následovně: „*Na péči o děti jsme se dohodli i díky sociální pracovníci. Nejprve, když jsme jednali jen my dva mezi sebou, jsem kývula na jím navrhovanou střídavou péči, zejména proto, že jsem přece jen cítila výčitky svědomí, že za náš rozvod a rozpad rodiny mohu hlavně já, a také jsem si říkala, že otec má na děti stejné právo jako matka. Jenže jím navrhované řešení bylo pohodlné a výhodné jen pro něj, pro děti by to znamenalo téměř neustálé dojíždění – odstěhoval se mezitím k nové partnerce do jiného města – a po finanční stránce by to bylo pro nás jako rodinu velmi složité. Proto jsem se rozhodla, že na takovou dohodu nepřistoupím a následovalo jednání na OSPOD, kde sociální pracovníce jasně rozklíčovala, že za těchto okolností by byla střídavá péče pro děti ta nejméně přínosná varianta, děti mi byly svěřeny do péče a samozřejmě byl dohodnut pravidelný styk s otcem. Takhle nám to funguje už asi pět let a všichni jsou spokojeni.“*

¹² Orgán sociálně právní ochrany dětí

¹³ Všechny rozvody proběhly před nabytím účinnosti NOZ (nového občanského zákoníku).

S OSPOD se v průběhu rozvodu setkala také matka Jaromíra, který tento fakt zmínil. Podrobnosti nejsou známy, protože se Jaromírova matka skupin neúčastnila.

2.7. Další odborné služby

Jak jsme zmínily zajímala nás také potřeba či zkušenosti s využíváním podpůrných služeb. Dvě z dětí, se kterými jsme byly v kontaktu, využily služeb psychologické poradny. Z vyprávění Natálie navíc vyplynulo, že „psychologa“ navštěvoval i její bratr. Blíže ale nebylo jasné, zda se jednalo o psychoterapii či služby psychologického poradenství, a co přesně bylo jejich cílem.

Klára popsala své zkušenosti s externí podporou následovně: *„Já jsem byla u psychologa. Ona to věděla. Téma bylo, proč jsou rodiče rozvedení, kreslila jsem obrázek ideálního vztahu, co se děje. Já jsem to nechápala, pak jsem docházela do Institutu pro výzkum rodiny, tam jsem si chodila pokecat. Řešila jsem tam i jiné věci.“*

Nikdo z dětí ani z rodičů nezmínil, že by kontaktoval nějaký typ sociálních služeb či jiného typu formalizované pomoci. A to i přesto, že se někteří z nich nacházeli v obtížných situacích, které zvládali jen díky neformální podpoře okolí, a především svých partnerů a partnerek, resp. kamarádek.

Alexandra, Terezina matka, však upozorňuje, že by bylo potřeba, aby rodiny i děti měly možnost konzultací ze strany služeb zaměřených na komunikaci a párové poradenství. Bylo by také potřeba, aby takové služby (ale také třeba učitelé a učitelky) dokázaly odpovědět na

otázky, které mají děti i jejich rodiče (tzn. být vybavené informacemi o homosexualitě, problematice transgender lidí, homoparentálním rodičovství atp.), pracovat s tím, jak se cítí, a především jim komunikovat, že je „to OK“, tedy normalizovat situaci různých rodin ve společnosti.

2.8. Prostě mít někoho, kdo ti řekne, že je to normální

Situace, kdy se rozpadne rodina či kdy zažíváme věci, které se vymykají běžné každodennosti, mohou být doprovázeny potřebou získat informace, sdílet či znát názor okolí či se nějak vymezit k obecnému postoji k věci. Zajímalo nás, zda a jaký typ podpory potřebovaly či by si přály děti v době, kdy pociťovaly situaci v rodině či ve vztahu k okolí jako zátěžovou, a co se domnívají, že by pomohlo dalšího v podobné situaci.

Peer to peer sdílení

Jak se ukázalo, děti, které se účastnily skupiny, neznaly před zahájením projektu nikoho, kdo by měl podobnou zkušenost jako ony. Ostatně jeden z hlavních důvodů, proč se účastnily skupin, byl podle jejich vyjádření také to, že je zajímaly příběhy vrstevníků, kteří žijí v podobném rodinném uspořádání. Chtěly se zeptat na další zkušenosti a využít možnosti, že mohou o těch svých mluvit a případně si je i „trochu srovnat“. Pouze Anně, která nám napsala e-mailem, se na internetu a díky máminým kamarádkám povedlo získat kontakt na dvě děti, které měly podobné zkušenosti.

Na to, že setkání s vrstevníky v podobné situaci může mít svůj význam, lze usuzovat i podle toho, že hned na

druhé skupině, ještě před plánovanou diskusí o podpůrných sítích, byl vznesen návrh, zda nezorganizovat svépomocí setkání či jinou podporu pro další děti, které se nově octnou v podobné situaci.

A co si tedy účastníci a účastnice našich skupin a dívky, které nám odpověděly mailem, myslí, že by děti, které by se na ně obrátily, nejvíce zajímalo, a co by jim poradily? Podle dětí je především důležité, aby se člověk se změnou sám či sama srovnal/a. Pokud situaci přijme, stane se méně zranitelným v případě nevhodných poznámek či možných verbálních útoků z okolí. Je také potřebné přemýšlet nad tím, zda člověku na situaci nejvíce vadí, že rodič žije s partnerem či partnerkou stejného pohlaví, či fakt, že se jejich rodiče rozešli.

Většinou se děti shodovaly v tom, že potřebovaly v prvních chvílích také slyšet, že vztah osob stejného pohlaví je normální (a to zejména z toho důvodu, že internet i veřejná diskuse byla podle dětí plná nenávistných a zavádějících informací). Též by mělo ze strany rodičů zaznít ujištění, že na vztahu rodiče k dítěti se nic nemění, že jsou stále milováni. V době, kdy samy zpracovávaly změny v rodinném uspořádání a informaci o tom, že jeden z jejich rodičů má vztah s osobou stejného pohlaví, si také kladly otázky ohledně vlastní sexuality (i zde pak je otázka dostupnosti validních informací k tématu homosexuality – je to dědičné, nakažlivé?), někteří přemýšleli o tom, jak bude informace přijata okolím.

V diskusi byly identifikovány následující okruhy otázek, o kterých si děti myslely, že by na skupině či na chatu mohly padnout:

► Je to normální? Jak to zaškatulkovat?

- Jak to vnímá okolí?
- Co to znamená být homosexuálem? Pokud v okolí není nikdo, kdo by byl homosexuální, je těžší k tomu zaujmout postoj. Známý jsou pak především negativní věci, které se o homosexualitě říkají. Děti rodičů stejného pohlaví by tyto stereotypy rády změnilly, jelikož svoje rodiče mají rády a není jim příjemné, že se říkají negativní a nepřesné stereotypy o tom, co to vlastně znamená být homosexuální.
- Co to znamená pro děti samotné? Co se pro ně změní? Jedna věc je rozchod, rozvod, druhá věc je, že se rodič přestane skrývat, začne se tak chovat.
- Co je příčinou homosexuality? Je to dědičné? Jsem taky gay/lesba/bisexuální osoba?
- Jak mám říkat partnerce matky/otce?
- Proč si zrovna moje matka/otec našli partnerku/partnera stejného pohlaví?
- Bude partnerka mé mámy stejná jako otec, nebo se bude více podobat mámě?
- Jak se i po tom mám brát normálně?
- Jak nemít vůči partnerce/partnerovi rodiče předsudky?
- Jak to říct okolí? Jak to vysvětlit učitelce?
- Jak reagovat na dotěrné otázky?

Hodně diskutované bylo téma vlastní sexuality, nad kterou přemýšlela většina z dětí. Např. Jaromír říká: *„Já jsem nad tím přemýšlel vícekrát, když to vidím u táty, ta sexualita není moc vidět, asi třikrát jsem viděl, že si asi dali pusy a nic víc. To bych asi dal, žít s chlapem, ale přemýšlel jsem o tom v metru a pak jsem si uvědomil, že mi ty myšlenky přešly na křivky slečny vedle.“*

Děti se také domnívají, že by ostatní zajímala také jejich zkušenost, např. to, jak na novou situaci reagovaly ony samy, jak jim to rodiče řekli, jestli si všimli něčeho předtím, co mohou čekat od budoucnosti apod. Jako klíčovou informaci ale považují ujištění, že je rodiče stále milují.

Dětem v podobné situaci by především zdůrazňovaly, aby se ptaly svých rodičů na všechny otázky, které je zajímají. *„Je důležitý se nebát zeptat na ty otázky, protože když se nezeptá teďka, tak se to třeba zapomeně, anebo si to nese s sebou, nebát se zeptat na cokoli,“* zdůrazňoval např. František, který doporučuje ptát se také na to, jak vypadá nový vztah, *„jak moc se maj rádi. Potom postupně přijde to dítě na to, že je to stejný jako u heterosexuálního páru.“*

Jaromír zase připomenul, že je zajímavé také přemýšlet nad tím, jaké má takové rodinné uspořádání benefity a co to může přinést. Klára zdůraznila, že *„když s tím nejsem sama srovnaná, tak člověk váhá, zda je to v pořádku, zda to je úchylný nebo ne, špatně nebo ne, a přijímá ty názory okolí, protože pak neví, co s tím dělat. Vím, že je těžký, když je na to člověk sám.“*

K čemuž Jaromír dodal: *„Myslím, že tam jde hodně o ten strach, jak to je v zásadě neznámý téma, tak se jedinec může bát o tom s někým mluvit, neví, která je správná odpověď. Ale ona není. Když je jich tam víc, a oni se mu vysmějou, tak si bude myslet, že je to špatná odpověď.“* A diskusi uzavřel: *„Já bych to nezveličoval, nedělal bych to tak výjimečný, jak to ve skutečnosti je. Aby se s tím sžili, že je to v podstatě normální.“*

V souvislosti se sdílením zkušeností s vrstevníky upozornila Klára na jednu zajímavou věc, když řekla: *„Nesetkala jsem se nikdy s vrstevníkem ve stejné situaci, a pokud ano, tak jsme si to neřekli.“* Z této reflexe lze dovodit, že předpokládá, že děti či mladých lidí v podobné situaci je víc, jen o ní nemluví. V průběhu skupin se dokonce ukázalo, že když se o tématu začalo hovořit, zjistilo se, že jedna z účastnic má spolužáka, jehož matka je lesba.

Zastoupení ve veřejném prostoru

Děti pocítovaly, že jejich rodinné uspořádání, které vnímají v současné době již jako součást normy, však obecně ve společnosti jako norma vnímané není, či není tak vnímané dostatečně. Z diskuse jasně vyplývalo, že je potřebné, aby se různé formy rodinných uspořádání objevovaly spolu s těmi běžnými jak ve vzdělávacím procesu, v rámci seriálové a filmové produkce, tak i běžně na billboardech společností, které propagují služby pro rodiny. Např. Jaromír k tomu říká: *„Klíč [ke změně] je ve vzdělávání, na plakátech, billboardech na banku, kde budou dvě maminky, v prvouce, kde [když se probírá téma rodina] budou různé rodiny, lidi se o tom baví pak normálně, ne že je to tabu.“*

V diskusích na skupinách se opakovaně objevovalo téma předsudků veřejnosti vůči gayům a lesbám či existence mnoha nesmyslných mýtů. Podle dětí by bylo proto také potřebné, aby ve filmech a seriálech vystupovaly gay a lesbické páry v běžných kontextech. Děti zmiňovaly, jak je důležité, aby lesby a gayové, kteří jsou např. herci a herečky či jinak známé osobnosti, otevřeně hovořili o své sexuální orientaci.

Detailnější pozornost jsme díky Kláře, která studuje pedagogiku, věnovali v diskusi školnímu vzdělávacímu systému. Klára se zamyslela nad tím, kdy děti začít seznamovat se skutečností, že jejich rodina má méně obvyklé uspořádání. Klára by začala už před nástupem do školy. *„Vezmu to z pohledu vzdělávání ve škole – již v rámcovém vzdělávacím programu je téma rodina. Kde se učí maminka, tatínek a dítě. To je první chvíle, kdy si děti uvědomí, zda žijou v konstelaci, jak to ta rodina, [o které se učí]. ... Tam bude dítě konfrontováno s nějakým systémem.... To už by mělo tušit, mělo by vědět, že existují takový a takový rodiny a u nás to tak nefunguje, ale my se máme rádi, a tebe máme rádi, i když ve škole to budou učit jinak. Ale to platí i pro rodiče, který se rozvádějí. Jen aby ty děti nebyly zmatené.“* A dodává, že až sama bude učit, tak že na diverzitu rodinných forem bude poukazovat: *„až já budu vzdělávat, tak já řeknu, že jsou takové a takové rodiny, a tak to je.“*

Děti se také shodly na tom, že by bylo obecně lepší, aby např. v učebnicích už byly zmíněny i jiné typy rodiny, což ale není zdaleka běžné. Jinak stále bude docházet k situaci, která vystavuje děti nejistotě, kdy děti, které žijí v méně obvyklých rodinných konstelacích, nebudou mít prostor, kde by se mohly v diskusi připojit či jen

získat potvrzení, že diverzitu rodinných uspořádání vzdělávací systém přijímá pozitivně.

K významu prezentace diverzity mezi lidmi ve veřejném prostoru se v mailu vyjadřovala také Tereziina máma Alexandra. Ve svém vyprávění často zmiňovala, že téma transgender lidí je ještě *„jiná liga“*, že společnost se dívá na lidi, kteří mají vztah s transgender osobou či jsou sami v procesu přeměny, jako na *„ufo“*. I tato skupina osob by měla mít v mediálním prostoru zastoupení, které by problematiku změny genderu demýtizovalo.

Jak totiž vyplývá z vyprávění jak Alexandry, tak i Terezy, lidem, kteří se sami neidentifikují jako transgender, chybí o tématu transgender lidí mnohdy i základní informace. Sama Alexandra velmi uvítala např. zahraniční videa, kde o své zkušenosti mluvili příslušníci rodin a přátelé lidí, kteří procházejí změnou genderu. *„Bylo příjemné vidět, jak je to OK,“* a dodává: *„Přístup je to OK, je velmi podstatný.“*

2.9. Legislativní úprava vztahů v homoparentálních rodinách

Téma aktuální legislativní situace, týkající se tzv. přisvojení¹⁴ (osvojení dítěte/děti partnerem/partnerkou biologického rodiče, pokud dítě nemá druhého biologického rodiče zapsaného v rodném listě, a umožnění sňatků gay a lesbickým párům), nebylo vnímáno jako kontroverzní, ale ani pro děti jako příliš atraktivní k diskusi. Podobě jako tomu při různých diskusích bývá, většina dětí neměla informace o tom, že práva osob, které vstoupí do registrovaného partnerství, nejsou stejná jako ta, která mají manželé, a to i v tak obecných oblastech, jako

¹⁴ Více informací např. na stránkách Stejná rodina <http://www.stejnarodina.cz/component/content/article.html?id=80>

je např. vdovský či vdovecký důchod, společné jmění manželů apod. Nerovnost registrovaného partnerství a manželství v oblasti práv některé dokonce udivila. Všichni souhlasili, že manželství by mělo být umožněno všem bez rozdílu, a zajímali se o to, jaká je situace v Evropě. *„Podle mě by měly mít stejnopohlavní páry stejná práva a povinnosti, jako mají běžné páry,“* připsala k tomuto tématu Anička.

Souhlasný postoj zaujímaly děti také k problematice přiosvojení dítěte partnerem či partnerkou matky/otce. Natálie navíc k této otázce poznamenala, že pro ni (a tedy i pro mnohé další děti, které mají sourozence, který se narodil matce či otci, kteří žijí s osobou stejného pohlaví a který nemá druhého biologického rodiče), by možnost přiosvojení změnila do jisté míry situaci ve vztahu k sourozenci v případě smrti biologického rodiče. Natálie chápe stávající legislativní situaci tak, že by v případě smrti matky byla tou osobou, na kterou by přešla starost o výchovu a výživu sestry. Pokud by však dítě bylo možné osvojit, tato povinnost by byla na sociální matce, která by dítě měla osvojené. *„Pro mě by se asi změnilo jen to, že bych, kdyby se nedej bože mamce něco stalo, neměla v péči sestru já, ale právě mámy manželka,“* a dodává, že *„jinak bych byla určitě radši, kdyby se tento zákon změnil, aby děti nezůstaly samy bez rodičů, v dětských domovech anebo jen s jedním z nich.“* Skutečnost je však taková, že by v případě smrti matky nyní rozhodoval soud.

Rovněž všichni rodiče se shodli na tom, že změny v oblasti přiosvojení a genderově neutrálního manželství jsou v zájmu dětí, a je jich potřeba. Ty matky, které mají v novém – homoparentálním – vztahu dítě, vyjádřily v této souvislosti obavy o to, co by s dítětem

bylo, kdyby „se něco stalo“ s biologickou matkou. (Podrobnější popis rizik stávající právní úpravy, potřeb dětí a rodičů najdete ve studii *Duhové rodiny ve stínu státu* (Kutálková, 2015).)

2.10. Homosexualita rodiče je problém, až když ho z ní společnost udělá

Pokud se hlouběji ponoříme do interpretací informací, získaných diskusemi a mailovou komunikací, lze si povšimnout dvou témat, která se prolínala celým cyklem setkávání a diskusí.

Zprvé – zátěžové a potenciálně zraňující situace způsobují spíše problémy, spojené s rozpadem rodičovského páru, případně vztahové a další problémy, spojené s rozvodem, než samotné zjištění, že jeden z rodičů je gay nebo lesba. Tohoto si povšimnul také Jaromír, když na závěr komentoval průběh skupinových setkání: *„Moje shrnutí je, že rozchod byl víc šokující než to, že jeden z rodičů má partnera stejného pohlaví. To mě zaujalo, že to bylo v zásadě všude [ve všech případech] a že my jsme to v zásadě nikdo nebrali špatně.“* I když vnímá, že každý prožíval situaci jinak a že pro každého rozpad rodiny byl jinak těžký i v závislosti na tom, kdy a jak se o situaci dozvídal a jaké byly okolnosti.

A za druhé – sama skutečnost, že otec či matka žije s osobou stejného pohlaví, není jako taková vnímána jako problém, a je, ať již od počátku (pokud se jednalo o případy, kdy rodič odešel v raném věku), či později zažívána jako běžná každodennost. To, co způsobovalo trápení, pochybnosti, tenze, o kterých děti mluvily, byla až jejich konfrontace s negativním obrazem „ho-

mosexuálů“ jako skupiny, prezentované jako perverzní, promiskuitní, pedofilní apod., spolu s uvědoměním si, že se hovoří o skupině, do které mohou být zařazeni i moji rodiče.

Ilustrativní je v této souvislosti např. zkušenost Kláry, zmíněná již v úvodu. Srážka s homofobními náladami ve společnosti s uvědoměním si, že její otec je gay, pro ni znamenalo velkou zátěž. *„Nikde nebyl možný jiný názor. A tak jsem zjistila, že existuje skupina, kde žijou spolu dva muži a že to je vnímaný negativně tou společností a že to pasuje na moji rodinu.“* Podobnou konfrontaci s homofobními projevy společnosti musel projít také Jaromír. *„Nikdy to nikdo [vztah mého otce a jeho partnera] nepojmenoval, vnímal jsem ale, že to tam funguje. To je můj táta s Pavlem. Bylo to normální, já si to nespojil, časem to vyplynulo, že jako je..., byla tam ale distanc, to, o čem se mluví v médiích, říkají se nehezký věci, tak to jsou jiní lidé [než můj otec a jeho partner].“*

S předsudky, homohostilními či dokonce homofobními komentáři se potkaly ale i další děti. Ať se již jednalo o zraňující komentáře, které směřovaly přímo k rodinnému uspořádání, tak jak to zažila Natálie, které se ve škole vysmívali kvůli dvěma matkám, anebo v situaci podobné té, kterou popsala Rózka. Její spolužačky a spolužáci, kteří přijímají její rodinu běžně, při obecnější diskusi o homosexualitě v hodině občanské nauky prezentovali bez váhání negativní stereotypy, které se pojí především se životem gayů.

Jak se tedy ukazuje, problémem není homosexualita sama či skutečnost, že jeden z rodičů je gay nebo lesba, ale homofobie, homohostilita, a z širšího pohledu také všudypřítomná heteronormativita společnosti.

Anička i Natálie, které mají mladší sourozence narozené do homoparentálního vztahu, s určitou mírou homohostility, heteronormativity i homofobie dokonce dopředu počítají, když uvažují nad tím, jak se jim bude vyrůstat. Jak ale např. Anička zdůrazňuje: *„Dítě bude mít složitější život, ale milující rodina by měla vyvážit všechny potíže, které by mohl život ve stejnopohlavní rodině dítěti přinést.“*

3. Zkušenosti pracovníc OSPOD

3.1. Poznámka ke struktuře a průběhu diskusního setkání s pracovníci OSPOD

Pro sociální pracovníce jsme měly připraveny podobné okruhy otázek, jako pro děti a jejich rodiče¹⁵. Na počátku diskusní skupiny jsme však daly prostor formulaci očekávání ze strany účastnic diskuse. Většina okruhů rezonovala s očekáváním zúčastněných – např. hned na začátku několik účastnic projevilo zájem s kolegyněmi diskutovat případy, které řeší ony samy či jejich kolegyně/kolegové z oddělení, a zazněla také potřeba slyšet případy z jiných regionů a sdílet příklady dobré praxe. Setkání bylo tedy vnímáno spíše, jako prostor pro kolegiální konzultaci a vzdělávání, než jako výzkumná situace. I z tohoto důvodu několikrát moderátorka po dokončení diskuse k tematickému celku zodpověděla otázky, které byly nastoleny, případně doporučila zdroje k dalšímu sebevzdělávání. Samo setkání bylo na závěr diskutujícími označeno jako přínosné a bylo doporučeno k replikaci.

3.2. Případy z praxe

V diskusní skupině byly prezentovány¹⁶ případy, kdy jeden či oba rodiče jsou gayové či lesby, ale také případy, kdy péči o dítě převzal rodinný člen, který je gay či lesba. Dále dva případy, kdy rodič procházel přeměnou (změnou genderu), a jeden, kdy se pravděpodobně jednalo o osobu s transgenderovou identitou. I když se všechny případy netýkaly rekonstruovaných rodin, rozhodly jsme se, že s nimi ve studii budeme pracovat, protože je pracovníce považovaly za k tématu relevantní.

Případy byly prezentovány v různém rozsahu a v různé míře detailnosti. Jednalo se o aktuálně řešené kauzy, které chtěla pracovníce s kolegyněmi diskutovat, případy, které byly řešeny v minulosti a byly uváděny jako příklad dobré praxe, či ilustrovaly nějaký problém/otázku, a informace o případech, které si za účelem diskuse pracovníce zjistila na svém pracovišti.

Otec nebo dárcce spermatu?

Dívka, nyní pětiletá, se narodila lesbickému páru; v domácnosti s biologickou a sociální matkou také vyrůstá. Biologickým otcem dítěte je bratr sociální matky (tj. dívčin strýc), který je rovněž gay a žije se stálým partnerem. O dívku spolu s partnerem pečují jedenkrát za dva týdny. Dle posudků by však otec byl schopen spolu s matkou zajistit střídavou péči.

V rodině jsou dlouhodobě problematické především vztahy mezi matkami a otcem. Problémy vznikly již v těhotenství, kdy matky nechtěly zapsat otce do rodného listu (pravděpodobně měly představu, že se bude jednat o dárcu spermatu bez podílu na výchově), otec však o zápis od rodného listu a později i o kontakty s dítětem začal usilovat. Matka si nepřeje, aby dítě bylo v kontaktu s partnerem otce a aby otec do výchovy intenzivněji zasahoval.

Dítě dosud dle sociální pracovníce vše zvládá dobře, ve školce nemá problémy ani není vystaveno posměchu. Podle sociální pracovníce, která s rodinou pracuje, je ale již nyní potřebné připravovat se na to, až se dívka sama a její sociální okolí později bude zajímat o to, jak jsou strukturované vztahy v rodině (otec/strýc).

¹⁵ V Diskusní témata: zkušenosti z praxe, řešené otázky a problémy, spolupráce s institucemi a organizacemi, potřeba vzdělávání, legislativní rámce.

¹⁶ Pokud jsou v textu použity konkrétní výroky, jedná se o záznam z diskuse, který má charakter zápisku, nikoli přesné citace výroku, byť jsme měly maximální snahu zachytit výroky přesně.

Absence podpory rodinného systému v případě změny genderu jednoho z rodičů

Chlapec, v současné době předškolního věku, se narodil matce a otci, kteří žili ve společné domácnosti. V současné době jeden z rodičů – otec – prochází změnou genderu. Na OSPOD se obrátila matka se žádostí o pomoc, jak komunikovat s dítětem očekávané změny, a rovněž s tím, že se sama se situací obtížně vyrovnává. V té době se trans rodič postupně začal oblékat do ženských šatů, a poté z rodiny odešel a přestal ji kontaktovat.

OSPOD v průběhu řešení případu zorganizoval několik případových konferencí, kterých se účastnila mimo jiné učitelka mateřské školy, do které chlapec docházel. Jako problematické se ukazovalo především to, že chlapec poté, kdy trans rodič přerušil kontakt s rodinou, měl pocit, že otec zmizel. Od matky nevěděl, co se stalo, a měl pocit, že otce ztratil. Po delší době, která uplynula od odchodu otce, tak vznikl problém, jak chlapci situaci vysvětlit.

Matka, která sama měla problémy situaci zpracovat, od OSPOD očekávala „manuál“, jak změny komunikovat dítěti. V té době již měla za sebou kontakty s různými odborníky v oblasti sexuologie, kteří jí však nebyli schopni pomoci a doporučovali dohodu s trans rodičem. Ten v této věci nebyl příliš nápomocen. Pracovnice OSPOD se domnívá, že tento rodič sám v průběhu změny genderu pravděpodobně navštěvoval psychoterapii či jiná podpůrná sezení; ta však byla zaměřena na jeho situaci, nikoli na práci s rodinným systémem. Pro dítě samotné se OSPOD rozhodl hledat psychologickou podporu – nepovedlo se však najít nikoho, kdo by měl zkušenost s podobným případem.

Též byl problém najít psychologa či psycholožku, kteří by měli kapacitu pracovat s rodinou dlouhodobě. Ke spolupráci byli nakonec osloveni mediálně známý psycholog a jedna konkrétní psycholožka. Druhá zmiňovaná se po prvních konzultacích s rodinou ukázala díky své otevřenosti k situaci a orientaci na dítě jako vhodnější k další spolupráci, ve které v současné době pokračuje. Dítě již zjistilo situaci, a podle posledních zpráv už začíná mluvit o tom, že se „*tatínek změnil v holku*“.

Otec nereagoval na měnící se potřeby dospívající dcery

Manželský pár, který má dceru, se rozpadl, protože si otec našel partnera. V době, kdy bylo dceři zhruba dvanáct až třináct let, jí začalo vadit, že v čase, kdy bydlí u otce, musí z důvodu nedostatku prostoru spát spolu s ním a jeho partnerem na jednom lůžku. Též trávení volného času, které jí nabízeli (chata v přírodě bez elektřiny), jí s ohledem na věk a měnící se zájmy přestalo vyhovovat. Spory vyústily ve změnu úpravy styků, kterou však otec považuje za problematickou, a odmítá její zdůvodnění.

Otec je trans žena. Postavit děti před hotovou věc?

V manželství se narodily tři děti, v současné době všechny předškolního věku (5, 3, 1 rok). V době, kdy čekali manželé poslední dítě, sdělil otec ženě, že se cítí být ženou, a rozhodl se pro změnu genderu. Dle informací OSPOD tomuto rodiči na sexuologii sdělili, že je lesba. Od rodiny odešel a podstoupil změnu biologického pohlaví. V současné době se rodiče dohadují, jak situaci sdělit dětem, se kterými zatím nebyla nijak diskutována. Trans rodič je chce „postavit před hotovou věc“.

Podle diskutujících by bylo potřeba, aby rodina mohla využít rodinnou terapii, kdy by se probraly pohledy dospělých i dětí na situaci, a též, aby jim odborník či odbornice vysvětlili, co se děje. Pro děti může být komplikované pochopit, že jejich původní otec je ženou, a navíc že má novou partnerku. Ideální by bylo, pokud by podpůrná terapie mohla být využívána co nejdříve.

Otec převlékající se do ženských šatů¹⁷ je magor

V rodině, kde vyrůstají dvě děti – 14 a 16 let –, si rodiče přestali rozumět. Jednoho dne pak matka s dětmi přišla domů ve chvíli, kdy byl otec oblečený v ženských šatech. Od té doby o otci matka i děti mluví pouze jako o „magorovi“.

Podle pracovnice OSPOD to byl pro matku a děti šok, když zjistili, že se otec obléká do ženských šatů. Ke zpracování situace nedošlo však zejména ze strany matky, která děti dál proti otci poštvává. Matka si na OSPOD také přišla stěžovat, jak je možné, že „OSPOD dovoluje, aby se ten magor s dětmi stýkal.“ Pracovnice OSPOD vnímá celou situaci jako rozvodový spor a upozorňuje, že pro děti je situace s ohledem na jejich věk pravděpodobně obtížnější, než kdyby byly mladší.

V diskusi nad případem zazněly názory, že by byla vhodná intenzivní podpůrná terapie pro celou rodinu. Ve stávající situaci může být pro děti obtížnější přijmout otce takového, jaký je, než by tomu bylo např. v předškolním věku. Jedna z diskutujících pak nabízel analogii s adopcí, kdy v situaci, ve které se s tématem osvojení pracuje od mala, je jeho přijetí snazší, než pokud se dítě o svém osvojení dozví v pubertě.

Změny v rodinném upořádání jde zvládnout bez problémů

Rodičovský pár, který měl společně tři děti, se rozpadl. Jak otec, tak i matka si našli nové partnerky. V té době, cca před patnácti lety, byly dvě starší dcery svěřeny do péče matky, nejmladší do střídavé péče rodičů. Otec byl a až do současnosti je poměrně promiskuitní, matka žije ve stálém svazku.

Dle sdělení pracovnice OSPOD v průběhu let neměl nikdo ze strany institucí „problém“ s tím, že matka je lesba. Všechny dcery vyrostly ve zdravě sebevědomé a dle slov pracovnice OSPOD „úžasné“ bytosti, které proměny v rodinné situaci zvládly skvěle a nikdy neměly problém ve vztahu k ostatním dětem.

Láskyplné prostředí může člověk poskytnout bez ohledu na sexuální orientaci

Mladí rodiče neměli podmínky na to, aby vychovávali sami své právě narozené dítě. Dítě proto bylo krátkodobě svěřeno do péče babičky, která v té době žila se ženou.

Dle referující pracovnice sexuální orientaci babičky nikdo „neřešil“ – opatrovníka i soud zajímalo, zda je svěřením dítěte babičce v jeho nejlepším zájmu. Pracovnice, která případ zmínila, dále podotkla, že je velmi dobře, že systém vycházel z toho, že dítě potřebuje láskyplné prostředí, které může člověk poskytnout bez ohledu na svoji sexuální orientaci.

Perfektní pár, který pro kluka udělá maximum

Muž, žijící v současné době se svým partnerem, si vzal do pěstounské péče dítě, které je jeho vzdáleným příbuzným. O dítě se neměl kdo starat, protože

¹⁷ Podle popisu se pravděpodobně jednalo o projev genderové jinakosti. Situace se dále může vyvíjet směrem ke změně genderu, případně může jít také o transvestitismus (vysvětlení pojmů např. ve slovníčku organizace Trans*parent na www.jsmetransparent.cz/slovník nebo u Slobody [2016].)

matka s rodinou kontakty přerušila. Otec taktéž nebyl schopen plnit rodičovské povinnosti a ani se finančně nepodílel na výchově. V poslední době však začal vznášet námitky vůči skutečnosti, že strýc, u kterého dítě žije, má vztah s mužem.

S ohledem na zájmy dítěte OSPOD doporučil pěstounskou péči ze strany strýce. Dle OSPOD strýc spolu s partnerem vytváří perfektní zázemí pro dítě – „*pro kluka udělají maximum.*“ S tím však nesouhlasí otec a odmítá dát svolení k předpěstounské péči. Podle OSPOD je ovšem také potřebné pracovat na tom, aby se otec lépe chopil svých povinností. Jak pracovníce zdůraznila, v průběhu řešení zmiňované kauzy nikdo nezpochybňoval pěstounskou péči pro strýce z důvodů jeho sexuální orientace.

Sociální matka je osoba blízká a má právo být v kontaktu s dcerou

Registrované partnerky – Češka a Francouzka – počaly dítě za pomoci inseminace na zahraniční klinice. Dcera se narodila ve Francii. Biologická matka se později odstěhovala s dcerou zpět do Čech a přerušila kontakt se sociální matkou dcery. Sociální matka však o kontakt s dcerou stojí a požádala v České republice soud o úpravu kontaktu s dítětem z titulu, že je osobou blízkou.

OSPOD se sociální matkou spolupracoval. Podle referující pracovníce biologická matka u soudu tvrdila, že dítě o kontakt s její bývalou partnerkou nestojí. Šetřením se však zjistilo, že dcera je ze vzájemných setkání nadšená. Soud proto vydal rozhodnutí upravující rámec vzájemných kontaktů.

Diskutující pracovníce ale připomněly, že rozhodnutí soudu by mělo být až posledním nástrojem, a to i v případech, kdy se jedná o úpravu vztahů mezi osobami blízkými. Vhodnější je mimosoudní dohoda.

Maminka byla holka a teďka z ní bude chlapeček, vysvětlil nám syn

Krátce po narození syna si biologický rodič (původně matka) našel nového životního partnera (taktéž původně ženu). V současné době oba partneři podstupují změnu biologického pohlaví, dle pracovníce OSPOD, v jejímž oddělení se případ řeší, je před nimi ale ještě dlouhá cesta, než se proces ukončí¹⁸. V této chvíli má dle pracovníce dítě „maminku a tatínka“, výsledkem bude, že bude mít „dva tatínky“.

V současné době má však tento trans rodič psychické obtíže, je hospitalizovaný v psychiatrické léčebně, a tedy se řeší, že by si jeho partner vzal dítě do péče¹⁹, aby o chlapce bylo postaráno. Dle informací, které má pracovníce OSPOD k dispozici, chlapec změnu přijímá dobře – „*maminka byla holka a teďka z ní bude chlapeček,*“ jak se prý vyjádřil. Nejsou informace o tom, že by změna pohlaví rodiče – sociální matky – byla při zvažování svěřeni dítěte do péče tohoto rodiče posuzována jakkoli negativně.

3.3. OSPOD není „Zubatá“ a nabízí podporu všem typům rodiny

Obavy ze „Zubaté“, jak pracovníce OSPOD bývají často nazývány, či z institucí obecně, překážejí rodičům, v jejichž rodinách se objeví problémy či zátěžové situace, při hledání pomoci. To, že necítí důvěru

¹⁸ Ukončením procesu je míněna operativní změna pohlaví.

¹⁹ Nejednalo se přímo o případ pracovníce přítomné na diskusi, neměla tedy přesné informace o tom, která z osob je v jakém stádiu procesu přeměny.

vůči OSPOD či dokonce mají z kontaktu s ním strach, komplikuje také spolupráci při řešení případů, které OSPOD sám iniciuje. Tento problém je dle diskutujících pracovníků obecný, netýká se jen leseb, gayů či transgender lidí.

Jak z diskuse vyplynulo, ze strany OSPOD bylo již v minulosti iniciováno jednání s MPSV, jehož cílem bylo vytvoření kampaně, jež by zlepšila vnímání OSPOD veřejností. U gayů a leseb je situace dle diskutujících o to komplikovanější, že jejich mediální obraz bývá vykreslován negativně, a proto mají větší obavy o to, že nebudou jako rodiče přijati. Situaci by mohlo např. zlepšit to, pokud se na letáčích a webových stránkách, které referují o činnosti OSPOD, objeví také homoparentální rodiny. „*Aby rodiče věděli, že počítáme také s nimi,*“ jak uvedla jedna z pracovníků. Nutná je však obecná změna chápání instituce OSPOD²⁰, jež je vnímána především jako ta, co „*bere děti*“.

3.4. Je potřeba „speciálních“ znalostí o LGBTQ rodičovství?

Potřeba rozšiřování znalostí v oblasti LGBTQ rodičovství se u pracovníků OSPOD, které se účastnily diskuse, ukázala jako významná motivace k návštěvě našeho setkání. Mnohé ze zúčastněných přicházely s poměrně značnými očekáváními, jež především díky tomu, že měly možnost sdílet své zkušenosti a získat od kolegyně podněty k řešeným kauzám, byla naplněna. Hodnocení diskuse spolu s podněty, které jsme získaly, napovídá více o tom, jaké představy mají pracovníci OSPOD o optimálním vzdělávání v této oblasti i obecně.

Diskusní setkání zaměřená na konkrétní téma či interaktivní semináře, kde je možnost hovořit s lidmi, kteří mají zkušenosti z praxe či se jich nějak řešené problémy týkaly, jsou totiž preferovanou formou vzdělávání. Za méně přínosné jsou považovány frontálně vedené přednášky, kterých se účastní početné auditorium.

V oblasti témat spojených s LGBTQ rodičovstvím pracovníci postrádají zejména informace týkající se specifických legislativních otázek (např. v případě změny genderu jednoho rodiče, možnosti osvojit dítě v registrovaném partnerství). Jako problematickou vnímají také skutečnost, že ve vztahu k rodinám gayů a leseb existuje ve společnosti mnoho mýtů a stereotypů, které se např. vztahují k rozdělení rolí v rodině (otázky typu „*kdo dělá tátu?*“) a povahy homosexuality (je „*naučitelná, okoukatelná*“) apod. Ze zkušeností diskutujících vyplývá, že většina pracovníků a pracovníků OSPOD nevystavuje rodiče, kteří jsou gayové, lesby či s transgenderovou identitou přímé diskriminaci. Existují však i výjimky (jedna z pracovníků dokonce zmínila, že byla nařčena, že chce dítě svěřit pedofilům). V diskusi rovněž zaznělo, že by bylo zajímavé slyšet informace o tom, jaká je praxe v zahraničí – např. ve státech, kde je formalizovaná role sociální matky.

Pracovníci se domnívají, že je rovněž nutné posilovat pracovníci a pracovníky OSPOD²¹ v tom, aby se nebáli otevírat témata a problémy, které mohou být v homoparentálních rodinách specifické. Jako přínosné byla v diskusi zmíněna také spolupráce s nevládními organizacemi, které se specializují na konkrétní témata.

²⁰ V diskusi byly zmiňovány příklady dobré praxe - např. multidisciplinární model spolupráce, jež se pilotně zkouší ve vybraných městech, videa, kampaně, obecné zvýšení prestiže práce úředníků a úřednic a sociální práce apod.

²¹ Na základě telefonického kontaktování některých OSPOD v rámci nabízení účasti na diskusi se ale ukázalo, že tato problematika je jako relevantní považována jen na některých místech.

Specializace na LGBTQ?

Dle pracovnic, které se diskuse účastnily, není žádoucí, aby existovala např. specializovaná pracovnice pro LGBTQ, je však potřeba komunikovat rodinám, že jsou vítány a jako rodiny akceptovány. Pracovnice také opakovaně zdůraznily, že se nedomnívají, že děti z homoparentálních rodin by měly být považované za děti plošně ohrožené. Jsou si však vědomy toho, že v těchto typech rodin se mohou vyskytnout specifické potřeby, na které by pracovnice a pracovníci OSPOD měli umět reagovat a „*navést rodiny v náročnějších situacích.*“

Opakovaně bylo zdůrazňováno, že vzdělávání OSPOD nestačí, je nutné vzdělávat také další aktéry, kteří s rodinami pracují či o jejich osudu rozhodují (zejm. vyučující ve školách, soudce a soudkyně).

Je vhodné, aby nabízené vzdělávací programy byly akreditované MPSV, případně MVČR, aby jejich hodinovou dotaci bylo možné zahrnout do penza povinného vzdělávání pracovníků a pracovnic.

3.5. Psychologická pomoc v případě potřeby není vždy k dispozici

V případech, kdy situace rodiny či dítěte vyžaduje intenzivnější či specializovanou podporu, se pracovnice OSPOD obrazejí na psychology a psychologičky.

Jako konkrétní případ byla zmíněna např. kauza rodiny, ve které jeden z rodičů procházel změnou genderu a na čas rodinu opustil (viz výše). Pracovnice OSPOD vnímala, že rodinný systém jako celek i matka a dítě jako jednotlivci potřebují podporu. V praxi byl však problém nalézt psychologa či psychologičku, kteří by měli s podobnými případy zkušenost (toto se nepodařilo). Jako problematic-

ké se také nakonec ukázalo i samo nalezení psychologa či psychologičky, kteří by měli dostatečně rychle volný prostor pro konzultaci, a zároveň se mohli věnovat dlouhodobé spolupráci s rodinou a účastnit se např. i případových konferencí. Někteří dokonce odmítli, když zjistili, o jakou se jedná kauzu. Podobným problémům především s kapacitou psychologických poraden čelily i další pracovnice, zejména mimo Prahu a velká města.

V diskusi bylo však zároveň zmíněno, že doporučení k „psychologovi“ se v některých případech používá jako obecné doporučení v situacích, kdy si pracovnice či pracovník OSPOD neví rady či nemá kapacitu s rodinou pracovat. Jedna z pracovnic však podotkla, že např. právě v oblasti rodin, kde je jeden či více členů LGBTQ, by díky školení mohla poskytovat podporu sama.

3.6. Aktéři spolupracující s OSPOD potřebují vzdělávání

V rámci práce s rodinou a podpory dětí OSPOD spolupracuje kromě psychologů a psychologiček s dalšími aktéry – mateřská škola, základní škola, dětská lékařka, poskytovatelé sociálních služeb, další nevládní organizace apod.

Při spolupráci s některými aktéry se však ukazuje, že obecně nemají dostatek informací o skupinách se specifickými potřebami (např. rodina stížená chudobou, rodič s nižší inteligencí – škola), ani potřebné dovednosti, (např. komunikace s dítětem – soud), a proto, jak již bylo zmíněno výše, by bylo vhodné, aby vzdělávání, týkající se jednotlivých skupin se specifickými potřebami, bylo dostupné (v některých případech i povinně) i pro další skupiny aktérů. Jako přínosnou byla zmíněna spolupráce s nevládními organizacemi.²²

²² V této souvislosti moderátorka zmínila možnost využití kurzů realizovaných spolkem PROUD. Více informací je dostupných na <http://www.duhoveseminare.cz/>.

3.7. Posměch dětem z homoparentálních rodin?

V diskusi se několikrát objevila obava, zda děti, jejichž jeden či oba z rodičů jsou gayové, lesby či transgender lidé, nebudou vystaveny posměchu a šikaně ve školním prostředí. Podle diskutujících pracovníc však s tímto problémem lze pracovat jednak posílením samotného dítěte, a pak také prací se školou, tak aby podporovala diverzitu. Pracovnice upozorňovaly, že je velmi důležité klima školy, které se v různých školách, se kterými spolupracují, velmi liší.

V této souvislosti také jedna z pracovníc reflektovala měnící se pohled na to, co je považováno za normu, a upozornila, že ještě před nedávnem nebylo obvyklé, aby otec tlačil po ulici kočárek, nyní je běžné, že se tak děje. Nyní začíná být v podstatě běžné vidat ženské páry s dětmi.

Diskutující projevíly v této oblasti zájem o informace ohledně zkušeností ze zahraničí s tím, jak děti z homoparentálních rodin vrůstají do školního prostředí.

3.8. Genderově neutrální manželství a přiosvojení dítěte sociálním rodičem jako nástroje ochrany dítěte?

Aktuálními společenskými tématy jsou adopce homosexuálních párů (a specificky tzv. přiosvojení) a možnost genderově neutrálního manželství. Tato témata byla diskutována z pohledu OSPOD na stávající situaci a s hledem na zájmy dětí.²³

V diskutující skupině se neobjevily žádné argumenty proti adopcím gayů a lesbami, které je také formou homoparentálního rodičovství. Jedna z pracovníc pak podotkla, že by děti vyrůstající v homoparentálních rodinách měly „*být pod větším psychologickým dohledem, aby se homosexuální páry nestaly normou.*“ Neviděla by totiž jako pozitivní, aby dítě mělo zase partnera stejného pohlaví. Možnost, jak takové situaci předejít, vidí pracovnice např. v kurzech, které by ukazovaly, jak se chovají dívky/chlapci. I přes tuto obavu považuje však za lepší, když děti mají možnost vyrůstat v homoparentální rodině, než aby musely vyrůstat v ústavu.²⁴

Jiná pracovnice na to namítla, že možnost, že by dítě „okoukalo“ od svých rodičů vztah s osobou stejného pohlaví, je nepravděpodobná, protože homosexualita je vrozená a není tedy otázkou sociálního učení. Další diskutující podotkla, že co se týká genderových rolí a vztahů mezi muži a ženami, vnímá jako větší problém osaměle žijící matky, které nezpracovaly rozpad vztahu/rozvod, a své děti „štvou“ proti mužům, což nepředpokládá u lesbických párů.

V souvislosti se stávající úpravou registrovaného partnerství byla také diskutována skutečnost, že pokud se takový svazek rozpadá a vyrůstají v něm děti, nachází se tyto mimo pozornost státních orgánů. Pokud by se v současné době chtěl druhý (sociální) rodič domáhat svěřeni dítěte do své péče, musel by podat návrh k soudu na svěřeni dítěte do péče jiné fyzické osoby. Pokud by existovalo genderově neutrální manželství, OSPOD by dle mínění jedné z pracovníc mohl lépe zastupovat zájmy dětí, které by v takovém

²³ Ještě do nedávna, pokud člověk vstoupil do registrovaného partnerství, přišel automaticky o možnost osvojit dítě jako jednotlivce. Ustanovení § 13 odst. 2 zákona o registrovaném partnerství bylo zrušeno Nálezem Ústavního soudu ze dne 14. června 2016. V současné době tedy osoba žijící v registrovaném partnerství dítě osvojit může, nemohou však dítě osvojit registrovaní partneři (partnerky) jako dvojice, to je umožněno pouze manželům. I nadále tedy není možné, aby sociální rodič osvojil dítě svého partnera či partnerky, pokud toto nemá druhého biologického rodiče. (pozn. autorky)

²⁴ Jedna z pracovníc navíc dodala, že se domnívá, že chybí gay pěstounské páry, které by si mohly vzít do péče starší chlapce, kteří mají např. výchovné problémy a jimž chybí mužský vzor.

svazku vyrůstaly. To by jim poskytlo ochranu. V současné době „s registrovaným partnerstvím práci navíc nemáme, ale zase nevíme, jak je na tom dítě,“ podotkla jedna z pracovnic.

Ještě větší ochranu dítěti by však poskytla situace, kdy by druhý (sociální) rodič mohl být v rodném listu (v případě, že je druhý biologický rodič – zpravidla otec) neznámý, (což by v praxi odpovídalo možnosti dítě tzv. přiosvojit). Některé pracovnice neměly informace o tom, že dítě vyrůstající s registrovanými partnery nemá v případě rozpadu jejich svazku nárok na výživné ze strany sociálního rodiče.

Stávající úprava svazku osob stejného pohlaví (registrovaného partnerství) je považována některými diskutujícími jako za diskriminační. Genderově neutrální manželství by dle jedné pracovnice mělo význam nejen pro dítě, ale také pro partnerský pár, kterému by tím bylo naznačeno společenské uznání vztahu. Navíc by se podle diskutující otevřel prostor pro to, aby homosexuální páry mohly začít přicházet na úřady s problémy. Dle jedné z pracovnic je tato oblast spíše ve svých začátcích podobně, jako tomu bylo např. u smíšených manželství, která jsou již dneska vnímaná jako norma, a jak dodala: „*Manželství by tu věc zprůhlednilo. Aby to nebyly dvě instituce. Dítě by pak bylo chráněné z pohledu sociální práce, bylo by to tam dané, že se tam bude řešit dítě stejně, jako když se rozchází muž a žena.*“

Několik pracovnic se však domnívá, že postoj, který je otevřený k adopcím homosexuálních párů a homoparentálnímu rodičovství obecně, není obecně přijímaným tématem a očekávají, že některé kolegyně z OSPOD by nemusely vnímat otázku přiosvojení (či zapsání sociálního rodiče do rodného listu po narození) stejně přijímacím způsobem jako diskusní skupina. Soudí tak jak na

základě zkušeností se svými kolegyněmi a kolegy, tak i na základě znalosti svého sociálního okolí, které je zatíženo předsudky.

3.9. Surogátní mateřství

K tématu surogátního (náhradního) mateřství nebylo příliš diskusních příspěvků. Pracovnice mají povšechné informace o tomto fenoménu, a to z médií. Jedna z pracovnic např. uvedla příklad ženy, jež odnášela dítě své dceři, která neměla dělohu.

Konkrétní zkušenosti s páry, kterým porodila dítě náhradní matka, či s takovými dětmi, nemají.

3.10. Reflexe diskuse: 10 témat pro OSPOD

V diskusi se ukázalo, že do kontaktu s OSPOD přicházejí jak rodiny, které se rozpadají z důvodu toho, že jeden z rodičů je gay či lesba, tak i rodiny, které byly již od počátků homoparentální. V diskusi byly popsány také tři případy, kde jeden z rodičů byl transgender osoba. Prezentované kauzistiky a navazující diskuse ukazují na několik oblastí/témat, jimž by v budoucnu měla být věnována větší pozornost a diskuse:

1. Mezi prezentovanými kauzami byly jak ty, kde docházelo k problémům v rodinném systému, (ať již se jednalo o heterosexuální pár či homosexuální pár), tak i ty, kde rozpad původní rodiny a další změny proběhly bez větších problémů či s minimálním zásahem institucí.
2. Ve většině diskutovaných kauz byly jako problematické identifikovány problémy obecně vztahového charakteru (nezpracovaný rozchod, absence podpory

rodinného systému, vzbuzování nenávisti u dětí ve vztahu k druhému rodiči, „zavržený sourozenec“, nereagování na potřeby dítěte atp.), nikoli problém vztahující se k tomu, že je jeden z rodičů gay, lesba či transgender osoba.

3. Samotný fakt, že je jeden z rodičů gay nebo lesba, není jako takový pro děti a jejich blaho problémem. Pokud se jako problém jeví, pak je to jen z pohledu některého aktéra kauzy, a jednalo se spíše o problém zástupný či obecněji vztahový (např. biologický otec dítěte, o jehož syna pečoval strýc gay, či biologická matka, která nesusouhlasila s tím, aby byl v kontaktu s dítětem partner biologického otce).
4. Zejména při řešení případů rodin, kde rodič procházel změnou genderu, ale i obecně pro případy, kde byl jeden či více aktérů kauzy gay nebo lesba, pracovníce vyjadřovaly potřebu vzdělávání (více informací o legislativě, specifických tématech, které rodiny řeší, a o zkušenostech ze zahraničí).
5. V rámci prezentovaných případů bylo opakovaně zmiňováno, že OSPOD či soudy se nestavěly negativně k sexuální orientaci (či faktu, že se jedná o transgender osobu), na obecné rovině však bylo často zmiňováno, že právě spolupracující aktéři (soudy, škola etc.) by potřebovaly mít též přístup k dalšímu vzdělávání v této oblasti.
6. I přestože pracovníce byly velmi otevřené a k tématu homoparentálního rodičovství přijímající, objevily se v diskusní skupině jednotlivá tvrzení, která ukazují na možné stereotypy a předsudky, jež nejsou v souladu se soudobými poznatky prezentovanými v odborné literatuře (např. tvrzení, že dítě v homoparentální rodině potřebuje psychologický dohled, aby se naučilo

genderovým rolím, plošné obavy, že dítě bude mít ve škole problémy atp.).

7. Negativní vnímání OSPOD jako instituce vytváří bariéru pro vyhledání pomoci (nejen) ze strany rodin, kde je jeden či oba rodiče gay, lesba či transgender člověk. Kromě pozitivní prezentace OSPOD veřejnosti by tato instituce měla být prezentována jako ta, která uznává všechny formy rodičovství, a to např. cestou zahrnutí obrázků homoparentálních rodin na letáky, web apod.
8. Rodiny, které se nacházejí v zátěžových situacích, které jsou méně běžné, potřebují psychologickou podporu, optimálně odborníkem či odbornicí, kteří mají zkušenost s podobnými případy. Je pravděpodobné, že je nedostatek takových pracovišť a psychologických poraden obecně.
9. Na druhou stranu vyškolené pracovníce OSPOD by dokázaly poskytnout širší podporu v některých situacích, pokud by měly prostor a absolvovaly nějakou z forem vzdělávání zaměřeného na řešená témata. Nebylo by pak nutné tak často odkazovat k „psychologovi“. (OSPOD by např. mohl rodiče účinněji motivovat, aby s dětmi o změnách v rodině hovořili, a zároveň rodiče v nových tématech vzdělávat – např. otázky spojené s transgenderovou identitou.)
10. Legislativní instituty, které nejsou stejnopohlavním párům dostupné, jako je přisojení dítěte partnerem či partnerkou biologického rodiče či genderově neutrální manželství, jsou institucemi, které na symbolické rovině komunikují gayům a lesbám a jejich dětem rovnost ve společnosti, ale také jsou institucemi, které chrání dítě v případě rozpadu rodiny, smrti jednoho z rodičů a dalších ohrožujících situací, které mohou nastat.

4. Závěr

Prostřednictvím mikrostudie jsme nechaly zaznít hlasy dětí, které vyrůstají v rekonstruovaných rodinách a jejichž jeden z rodičů je gay, lesba či transgender osoba. Promlouvat jsme nechaly také jejich rodiče. O svých zkušenostech s homoparentálními rodinami a rodiči procházejícími změnou genderu nám vyprávěly pracovnice OSPOD. Na základě analýzy dat získaných v rámci studie lze učinit několik závěrů:

Nikoli sexuální orientace rodiče, ale homofobie je problém, jemuž jsou děti vystaveny

Pro děti není v praxi problémem sama skutečnost, že je jeden z rodičů gay nebo lesba, ale heteronormativní, homofobní a v některých případech i homofobní klima v jejich sociálním okolí i ve společnosti. Děti jsou vůči těmto negativním projevům o to zranitelnější, pokud se k nim dostávají v době, kdy dochází k rozpadu rodičovského páru, v pubertě a v dalších, ať již z hlediska věku či jiných životních událostí zátěžových období.

Dětem z homoparentálních rodin by podle pracovnic OSPOD měla být věnována pozornost i na systémové úrovni. Ze strany institucí jsou totiž vystaveny neznalosti specifik jejich rodinné situace, homofobii a celkové „neosvícenosti“ společnosti. Skutečnost, že jejich rodič/rodiče jsou lesby či gayové, by sama o sobě neměla být vnímána – podle pracovnic OSPOD – jako ohrožující pro dítě.

Zkušenosti dětí i názory pracovnic OSPOD, které jsme získaly v rámci této studie, rezonují s poznatky, které nabízí zahraniční literatura. Např. Snow v publikaci určené dětem a jejich rodinám říká: „*Sexuální orientace je problémem jen v situaci, kdy ji nějaký člověk*

či instituce problémem učinil.“ (Snow, 2004, s. 99)

Podobně se vyjadřují i další publikace určené pro děti z homoparentálních rodin (např. Fakhrid-Deen, 2010; Garner, 2005), ale i publikace odborného charakteru (Golombok, 2015; Tasker, a další, 2007). Ty jasně deklarují, že sám fakt, že je dítě vychovááno v rodině gayů či leseb, nemá na to, jak prospívá, vliv. Roli hrají např. rodičovské kompetence či širší společenské prostředí, ve kterém dítě vyrůstá.

Rodiny s lesbami či gay rodiči nejsou ve veřejném prostoru ani v učebnicích viditelné

V České republice chybí zastoupení homoparentálních rodin ve veřejném prostoru, v reklamách, v televizních seriálech, ale i ve školních učebnicích, kde by podle dětí měly vystupovat různé typy rodiny. Veřejná prezentace různorodosti rodin (jeden rodič, stejnopohlavní pár, rekonstruovaná rodina apod.) by podle dětí, které se účastnily výzkumu, jejich rodičů i pracovnic OSPOD normalizovala různorodost rodinných uspořádání a učinila ji tak běžnou součástí společnosti.

Nereprezentace, či reprezentace LGBTQ osob či homoparentálních rodin v negativním světle jsou faktory, které vedou k posilování homofobie a sociálnímu vylučování LGBTQ lidí a jejich rodin ze společnosti (Fish, 2010). V oblasti sociální práce může mít tzv. mlčení o lesbách a gayích dokonce opresivní vliv (Janebová, a další, 2013).

K normalizaci homoparentálních rodin by pak přispěla také legislativní úprava, která by ukotvila genderově neutrální manželství, což by podle pracovnic OSPOD navíc dodalo dětem, které vyrůstají v homoparentálních rodinách sezdaných rodičů v případě jejich

rozpadu stejnou míru podpory jako těm, jejichž rodiče jsou heterosexuálové. Uzákonění genderově neutrálního manželství a zrovnoprávnění homoparentálních rodin v dalších aspektech rodinného života (např. přiosvojení dětí) je také podle zahraničních zdrojů důležitým krokem v boji proti sociálnímu vylučování dětí a jejich rodin ze společnosti a proti jejich systémové diskriminaci (Elliot, 2010; Fish, 2010 a další).

Děti, jejichž rodiče jsou gayové či lesby, jsou nositeli specifických otázek

Potřeba sdílet své (specifické) zkušenosti a mít prostor položit otázky se ukázala mezi dětmi, které se účastnily výzkumu, jako významná. Děti popsaly své zkušenosti nejen s coming outem rodičů, ale i své strategie, jak bezpečně sdílet informace o své rodině mezi vrstevníky a v dalších sociálních skupinách. Golombok (2015) dokonce skutečnost, že člověk musí zvažovat míru a podobu otevřenosti o svém rodinném uspořádání, nazývá „coming outem rodiny“. Coming out rodiny samotný pak považuje za významné téma jak v rekonstruovaných, tak i v plánovaných homoparentálních rodinách.

I další otázky, které si většina dětí, které se účastnily našeho výzkumu, v některé části života položila, byly obdobné s těmi, které si kladou děti jinde v zahraničí (Fakhrid-Deen, 2010; Elliot, 2010; Garner, 2005). Tyto otázky se týkají vlastní sexuality, bariér, které jim mohou bránit akceptovat své rodiče, či cest, jak se vyrovnat s možným nepřijetím okolí či homofobií ve společnosti.

I přestože děti, jejichž jeden či oba rodiče jsou gayové či lesby, pocházejí z velmi různých rodinných kontextů a tvoří rozhodně jednolitou skupinu, mnohé z nich v některých částech života také hledají kontakty s dětmi či rodinami, které mají podobnou životní zkušenost. Na rozdíl od zahraničí, kde se např. na půdě škol i samostat-

ně vytváří kluby pro mládež, která pochází z rodin gayů a leseb (např. síť COLAGE v USA), v České republice možnost podobného setkávání pro děti a mládež není. Podle dětí by se však i v ČR měl otevřít prostor pro nějakou podobu peer-to-peer sdílení, na čemž by se některé z nich rády podílely.

Dostupnost podpůrných služeb pro děti a jejich rodiny je nedostatečná

Sama skutečnost, že rodičem/rodičí dítěte je gay či lesba, neznamena, že by dítě hůře prospívalo či mělo nějaký typ obtíží vyžadujících odbornou pomoc (srov. např. Tasker, a další, 2007 a další). Jako u ostatních dětí se však i děti gayů a leseb mohou dostat do situace, kdy nějakou formu podpory či poradenství budou potřebovat.

Pokud děti, se kterými jsme v průběhu studie hovořily, potřebovaly např. v důsledku rozvodu, v dospívání či následkem tlaku okolí odbornou pomoc, byly odkázány na psychologa či psychologku. Podobně také pracovnice OSPOD zajišťovaly v některých případech psychologickou pomoc pro rodiny.

Z informací, které se k tématu podařilo získat, vyplynulo, že pracoviště, která s dětmi či rodinami spolupracovala, neměla s podobnými kauzami zkušenosti. V rámci této studie pak nebyly zmíněny žádné sociální služby (např. odborné sociální poradenství), které by ať již děti či pracovnice OSPOD ve prospěch rodin využily.

V České republice je poměrně hustá síť různých typů poraden a dalších zařízení, které poskytují odborné sociální poradenství v různých typech situací. Je otázkou, proč jejich služby nebyly zmíněny?

Jedním z možných vysvětlení je, že pouze minimum z nich deklaruje např. prostřednictvím zveřejnění kon-

taktu na stránkách spolku PROUD²⁵, že jsou tématům souvisejících s LGBTQ otevřená. Explicitní deklarace otevřenosti k diverzitě, ale i inkluzivní (neheteronormativní) jazyk při prezentaci a poskytování služeb jsou cestami, jak vytvářet prostředí a služby otevřené různorodosti i v oblasti sexuální a genderové. K takovému postupu se v zahraničí přiklání jak vzdělavatelé (Teaching Tolerance, 2013), tak i asociace sociálních pracovníků a pracovníc (Např. IASW, GLEN, 2011; Gates, 2006).

Pro podporu rodin s transgender rodičem chybějí informace i kvalifikované služby

Život a problémy lidí s transgenderovou identitou a specificky otázky rodičovství transgender osob jsou v České republice tématem, jež pro oblast sociální práce nebylo rozpracováno²⁶. Jak ukázala především diskuse pracovníc OSPOD, ale i zkušenosti jedné z dívek a její matky, která má partnerský vztah s trans mužem, je tato oblast prostorem, kterému by měla být věnována intenzivní pozornost. Ta by měla být zaměřena jak na viditelnost trans rodičovství, tak i na oblasti vzdělávání sociálních pracovníků a pracovníc, výzkumu, a v neposlední řadě i rozšiřování možností, jak podpořit děti a rodiny s rodičem v procesu změny genderu.

Zahraniční studie totiž upozorňují, že zkušenost dětí transgender rodičů je sice v některých otázkách podobná, jako je zkušenost dětí rodičů, kteří jsou gayové a lesby (např. coming out rodiny). Má ale mnoho specifického. Jak např. uvádí Fakhrid-Deen

(2010), transfobie je významným problémem, jemuž jsou děti transgender rodičů vystaveny, dále se také ve výzkumech a rozhovorech s dětmi, jejichž rodič absolvoval změnu genderu, často objevuje téma „ztráty“, a to v i případech, kdy se rodič dále na výchově v rodině podílí. Podobně jako Fifková (2002), doporučuje také Fakhrid-Deen (2010) rodinám, kde je jeden z rodičů trans osobou psychologickou a poradenskou podporu. Pro děti jsou pak k dispozici materiály typu Kids of Trans Resource guide²⁷ či specifické podpůrné skupiny.

Podíváme-li se na výše uvedená zjištění, lze tvrdit, že mikrostudie, realizovaná mezi dětmi, jejich rodiči a pracovníci OSPOD přinesla základní vhled do problematiky rekonstruovaných homoparentálních rodin v České republice, ale i potenciálních rizik sociálního vylučování této skupiny. Jak je patrné, závěry studie korespondují v mnoha ohledech se závěry zahraničních výzkumů a další odborné literatury. To naznačuje, že nejen že se podařilo získat relevantní data, ale i že situace v České republice může být v mnohém podobná té v zahraničí. I přestože není možné zobecnit závěry studie na celou populaci, lze na jejím základě navrhnout několik doporučení, která vycházejí nejen ze zjištění, která jsme učinily, ale také z prostudované odborné báze v zahraniční literatuře.

²⁵ <http://www.proudem.cz/mimo-proud/specializovane-poradny.html>

²⁶ *Informace k rodičovství transgender osob je možné najít v publikacích medicínského rázu např. (Fifková, 2002). Výjimkou jsou Duhová školení pro sociální pracovníky a pracovníce, které pořádá spolek PROUD (více na <http://www.duhoveseminare.cz/>), kde je téma transgender lidí zapracováno.*

²⁷ <http://www.colage.org/resources/kot/>

Doporučení vyplývající ze studie (rozšířená verze)

Opatření pro rozvoj a posílení podpůrných a sociálních služeb

Dostupná psychologická pomoc v případě potřeby

Psychologická pomoc byla kromě kontaktu s OSPOD službou, kterou využily děti či rodiny, které se v důsledku rozvodu/rozpadu rodiny či změny genderu jednoho z jejích členů dostaly do zátěžové situace. Jako problematická se ukázala nedostatečná kapacita a hustota sítě psychologických pracovišť, a také absence psychologů/psycholožek se zkušeností s podobnými případy. Je proto potřebné posílit síť dostupné a kvalifikované podpory pro tuto skupiny klientely.

Sociální služby jako nástroj podpory pro děti a rodiny v zátěžové situaci – veřejná deklarace otevřenosti vůči LGBTQ tématům a odborné znalosti

Sociální služby mohou být vhodnou alternativou či dalším podpůrným subjektem pro děti a jejich rodiny v době, kdy procházejí náročným životním obdobím. Skutečnost, že ani děti a jejich rodiče, ani pracovníci OSPOD nezmínily jako podpůrný subjekt některého z poskytovatelů sociálních služeb, může svědčit o tom, že tyto služby nejsou vnímány jako nástroj podpory a prevence sociálního vyloučení ze strany dětí/mládeže, rodin, ani institucí.

Odborné sociální poradenství, NZDM, sociálně aktivizační služby pro rodiny, krizová a telefonická krizová pomoc a další služby mohou být vhodnou alternativou či doplňkem k psychologickému poradenství a pomoci. Navíc tyto přímo přispívají k prevenci

sociálního vylučování ohrožených skupin. Jejich využití ze strany dětí i rodičů však předpokládá, že služby budou vnímány jako dostatečně bezpečné a otevřené prostředí i k tématům, která se týkají LGBTQ, a zároveň jako prostor, kde je možné získat odbornou pomoc.

Je proto potřeba, aby služby nenásilným, ale zároveň explicitním způsobem deklarovaly otevřenost k diverzitě,²⁸ a zároveň dostatek odborných znalostí, které se týkají specifických témat, jež zajímají děti/mladé lidi a rodiny, kde jsou jeden či oba rodiče gay, lesba či transgender osoba.

Podporovat vznik a rozvoj peer-to-peer sdílení

Potřeba diskutovat specifické otázky a témata, která souvisejí se skutečností, že je můj rodič gay, lesba či transgender osoba s vrstevníky, kteří mají podobnou zkušenost, byla silně pocíťovaná zejména mezi dětmi. V zahraničí je běžné, že při školách jsou vytvářena společenství, ve kterých se může setkávat LGBTQ mládež i děti, jejichž příbuzní mezi LGBTQ patří, a sdílet společně témata, která jsou pro tyto skupiny specifická. Peer podpora v této oblasti se zatím soustředí spíše na peer sdílení pro LGBTQ.²⁹

Je potřeba systematicky vytvářet prostředí, kde může docházet k peer-to-peer sdílení a podpoře pro děti a jejich rodiny (např. podporou aktivit nevládních organizací či škol).

²⁸ Kromě veřejné deklarace inkluзивity je mnoho způsobů, jak vytvořit LGBTQ friendly prostředí, ve kterém jsou poskytovány sociální služby. Na internetu je množství návodů, jak o otevřené prostředí usilovat. Krátká a výstižná doporučení nabízí např. *How to be LGBTQ friendly. 30 Practical Ways to Create a Welcoming Environment for Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender People* (Prism, 2008).

²⁹ Např. projekt *S barvou ven se soustředí především na vlastní coming out či tranzici. Děti LGBTQ rodičů mezi mentory a mentorkami* aktuálně nejsou.

Podpořit rozvoj služeb pro trans ženy a trans muže, kteří jsou rodiči, a pro jejich rodiny

O tématu rodičovství trans žen a trans mužů není v odborné diskusi téměř slyšet. Až na několik výjimek³⁰ se jedná o téma, o němž se veřejně nehovoří. Podle pracovnic OSPOD je obtížné získat potřebné informace a podporu při práci s rodinou, kde je jeden z rodičů transgender osobou. Jak také vyplynulo z diskuse, podpora lidí, kteří procházejí změnou genderu, je zaměřena na jejich osobu, nikoli na práci s rodinným systémem, což by pracovnice OSPOD vnímaly jako užitečné. Je proto potřeba podpořit rozvoj služeb pro trans ženy a trans muže, kteří jsou rodiči, a jejich rodiny.

Podpora specializovaných LGBTQ NNO

Specializované NNO jsou cenným zdrojem informací nejen pro odbornou veřejnost. Podle pracovnic OSPOD nabízejí kvalitní podpůrné služby a vzdělávání v různých oblastech. V oblasti témat LGBTQ mohou NNO nabízet specializované vzdělávání a expertní konzultace.

Bylo by však vhodné, aby se téma rekonstruovaných rodin, kde je jeden z rodičů gay/lesba/transgender osoba a možné otázky s touto situací spojené, se stalo v jejich činnosti více viditelné. To však vyžaduje jak finanční, tak i odborné kapacity, které je potřeba rozvíjet a podporovat ze strany státu.

Opatření osvětová a vzdělávací

Zlepšit obraz OSPOD mezi širokou veřejností včetně rodin s LGBTQ členem.

Spojení OSPOD s obrazem „Zubaté, která bere děti“, je jak pracovníci OSPOD, tak i rodiči nahlíženo jako bariéra pro vyhledání pomoci. Rodiče, se kterými jsme hovořily, ale i další, kteří se účastnili výzkumu, zaměřeného na homoparentální rodičovství (Kutálková, 2015), pocítovali obavy při kontaktu s OSPOD. Také pracovnice OSPOD upozorňovaly, že negativní prezentace spolu s obavami z homofobie brání rodičům, aby se otevřeně podělili o své problémy. Je potřeba napřít úsilí do změny vnímání OSPOD jak na obecné rovině, tak i mezi LGBTQ rodiči a jejich dětmi.

Změnit obraz rodiny ve veřejném prostoru

Přítomnost různých typů rodin v učebnicích, médiích, reklamách, divácky oblíbených seriálech i odborné literatuře je klíčovou podmínkou na cestě k odstranění heteronormativního pohledu na svět. Je také cestou, jak předcházet rizikům sociálního vyloučení dětí z rodin, kde je jeden či oba rodiče gay, lesba či trans osoba. V současné době totiž rodinu netvoří již jen otec, matka a jejich děti, jak bývá často zobrazováno. O „normalizaci“ svého rodinného uspořádání v médiích oslovujících širokou veřejnost stály děti, které se účastnily diskusí, ale i jejich rodiče. Pracovnice OSPOD se domnívaly, že MPSV by mělo zahrnout vizuální prezentaci různých typů rodiny také do materiálů, které se týkají služeb pro rodiny a rodinné politiky obecně.³¹

³⁰ Např. *diskuse O (trans*) rodičích a trans* dětech, která se uskutečnila na Queer Eye v roce 2015* <http://www.transparentprague.cz/new-blog/2015/5/19/o-trans-rodich-a-trans-dtech-znam-zdiskuze-na-letonm-queer-eye>. *Ze pracuje s dětmi trans rodiči deklaruje i sexuoložka MUDr. Hana Fífková.*

³¹ Např. *letáky týkající se služeb OSPOD, další tištěné materiály, webové stránky MPSV, stránky projektu Právo na dětství. Vhodný je též inkluzivní jazyk – např. místo otázek na matku a otce otázka na rodiče atp.*

Věnovat pozornost problematice transgender lidí ve společnosti a rizikům jejich sociálního vyloučení

Problematika transgender lidí není tématem, které by bylo z hlediska sociální práce či rizik sociálního vyloučení v české odborné literatuře dosud uspokojivě otevřeno. Za spolupráce s organizacemi, které zastupují zájmy transgender lidí, je potřeba začít věnovat tomuto tématu pozornost a otevřít odbornou diskusi o možnostech sociálních služeb a dalších systémů sociální ochrany.

Průběžně vzdělávat aktéry, kteří působí v oblasti prevence sociálního vyloučení, ve školství i v justici

Vzdělávání, zahrnující odborné správné, předsudky a negativními konotacemi nezatížené informace o potřebách jednotlivců a situaci skupin ohrožených sociálním vyloučením a/nebo těch, kteří mohou mít v průběhu života v důsledku své situace specifické potřeby, je klíčem k budování demokratické společnosti. Skrze vzdělávání a reflexi diversity ve společnosti je tak usilováno o rovné příležitosti všech osob bez rozdílu, a tím zároveň k omezování sociálního vyloučení různých zranitelných skupin osob. Je proto nutné, aby se oblast LGBTQ rodičovství dostala do vzdělávání nejen sociálních pracovníků a pracovníků, ale i vyučujících na různých stupních škol, úřednic a úředníků ve veřejné správě, soudců a soudkyň, atd.

Opatření legislativního charakteru

Je žádoucí podporovat změny v legislativě, která zajišťuje dětem rovná práva bez ohledu na to, zda vyrůstají v heteroparentální či homoparentální rodině. Zavedení genderově neutrálního manželství / manželství otevřeného i párům stejného pohlaví je podle pracovníků OSPOD v zájmu dětí, které vyrůstají v homoparentálních rodinách. Došlo by tak k jejich

zrovnoprávnění s těmi, které vyrůstají v rodinách heteroparentálních. Tento postoj je v souladu s tvrzením Golombok (2015, s. 215), která se dlouhodobě věnuje výzkumu rodiny a říká, že jakékoli legislativní změny, které podporují pozitivní vztahy, jsou v nejlepším zájmu dítěte. Navíc, jak upozornila Fish (2010), právě instituty, které vylučují jednu skupinu a neumožňují jí participovat na klíčových sociálních aktivitách, jsou tím, co vede k její sociální exkluzi. Za jeden z těchto institutů, jejichž existence by měla být inkluzivní, je v případě leseb a gayů považováno právě manželství, které je však stále v mnoha státech vyhrazeno jen svazku ženy a muže.

Právní úprava transsexuality by neměla vyžadovat rozvázání manželství (či partnerství) před chirurgickou a právní změnou pohlaví, jelikož toto vytváří další zbytečné nároky na celou rodinu, zároveň děti vystavuje situaci rozvodu, a to i za situace, kdy rodičovský pár zůstává spolu. Uzákonění manželství pro páry stejného pohlaví by tuto situaci řešilo také.

Další opatření

Realizovat podrobnější výzkumy týkající rodičovství gayů, leseb a transgender lidí a jejich vztahu k sociální práci

Homoparentální a transgender rodičovství jsou, jak ukázala tato mikrostudie, relevantními otázkami pro sociální práci a sociální politiku. Pro tvorbu politických opatření, a i rozvoj sociální práce je potřebné získávat data, která umožní koncipovat další kroky nejen v souladu se znalostí trendů v zahraničí, ale především na základě aktuální situace a potřeb v České republice.

Bibliografie

- ▶ *Analýza situace lesbické, gay, bisexuální a transgender menšiny v ČR.* 2007. Praha: Úřad vlády ČR / Pracovní skupina pro otázky sexuálních menšin ministryně pro lidská práva a národnostní menšiny Džamily Stehlíkové. [Online] [Citace: 2010-12-12] https://www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/vybory/sexualni-mensiny/ANALYZA_final.pdf
- ▶ BRAUN, Virginia a CLARKE, Victoria. 2006. Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, Vol. 2, No. 3, Pp. 77–101. [Online] [Citace: 2013-11-4] http://eprints.uwe.ac.uk/11735/2/thematic_analysis_revised_-_final.pdf
- ▶ BŘÍZOVÁ, Tereza. 2013. *Sociální práce z perspektivy gayů a leseb, kteří mají děti.* Hradec Králové : Bakalářská práce obhájená na Ústavu sociální práce, University Hradec Králové.
- ▶ ČSÚ. 2013. *Partnerské svazky osob stejného pohlaví v České republice a v Evropě.* Praha: ČSÚ. [Online] [Citace: 2015-11-4] <https://www.czso.cz/documents/10180/20533820/csav102413opr.pdf/952872bd-1745-4ce0-a21b-c30bbc03ef47>
- ▶ ELLIOT, Iris. 2010. *Voices of Children. Report on initial research with children of LGBT parents. Marriage Equality.* [Online] [Citace: 2015-11-4.] http://lgbt.ie/attachments/_attachment_233_voc_report_final_sept_10.pdf
- ▶ FAKHRI-DEEN, Tina. 2010. *Let's Get This Straight! The Ultimate Handbook for Youth with LGBTQ Parents.* Berkeley: Seal Press.
- ▶ FIFKOVÁ, Hana. 2002. *Transsexualita: diagnostika a léčba.* Praha: Grada.
- ▶ FISH, Julie. 2010. Conceptualising social exclusion and lesbian, gay, bisexual, and transgender people: the implications for promoting equity in nursing policy and practice. *Journal of Research in Nursing*, Vol. 15, No. 4, Pp. 303–312. [Online] [Citace: 2016-12-.] https://www.researchgate.net/publication/244919463_Conceptualising_social_exclusion_and_lesbian_gay_bisexual_and_transgender_people_The_implications_for_promoting_equity_in_nursing_policy_and_practice
- ▶ GARNER, Abigail. 2005. *Families Like Mine. Children of Gay Parents Tell It Like It Is.* New York: Harper Collins.
- ▶ GATES, Trevor. 2006. *Challenging Heterosexism: Six Suggestions for Social Work Practice. The New Social Worker.* [Online] [Citace: 2016-12-4] http://www.socialworker.com/feature-articles/ethics-articles/Challenging_Heterosexism%3A_Six_Suggestions_for_Social_Work_Practice/
- ▶ GOLOMBOK, Susan. 2015. *Modern Families: Parents and Children in New Family Forms.* Cambridge: Cambridge University Press.
- ▶ HAVERLAND, Markus a YANOW, Dvora. 2012. *A Hitchhiker's Guide to the Public Administration Research Universe: Surviving Conversations on Methodologies and Methods.*

- Public Administration Review*, Vol. 72. [Online] [Citace: 2012-10-5] http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1860105
- ▶ IASW, GLEN. 2011. *Lesbian, Gay & Bisexual People: A Guide to Good Practice for Social Workers*. Dublin: Irish Association of Social Workers a Gay and Lesbian Equality Network. [Online] [Citace: 2016-12-4] <https://www.iasw.ie/attachments/5f24c87f-8792-4df1-a8d6-294bdbe6e851.PDF>
  - ▶ JANEBOVÁ, Radka, BŘÍZOVÁ, Tereza a Ivana VELČOVSKÁ. 2013. „Co z těch dětí vyroste?“ O rizicích oprese sociální práce vůči stejnopohlavním rodičům.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. Vol. 14, No. 2, Pp. 14–26.
  - ▶ KUTÁLKOVÁ, Petra. 2015. *Duhové rodiny ve stínu státu*. Praha : Prague Pride, 2015. [Online] [Citace: 2016-12-4] https://www.praguepride.cz/wp-content/uploads/2016/06/Duhove_rodiny.pdf
  - ▶ MATOUŠEK, Oldřich. 1997. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON.
  - ▶ MENDELOVÁ, Eleonóra. 2015. Súčasná rodina a diverzita foriem rodinného života. *Lifelong Learning – celoživotní vzdělávání*. Vol. 4, No. 1, Pp. 74–92. [Online] [Citace: 2016-12-4] <http://lifelonglearning.mendelu.cz/wed/w-tek-lifelong/l1401/lifele2014040174.pdf>
  - ▶ MIOVSKÝ, Michal. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
  - ▶ MORGAN, L. David. 2001. *Ohniskové skupiny jako metoda kvalitativního výzkumu*. Boskovice: Sdružení SCAN a Psychologický ústav Akademie věd Brno.
  - ▶ PROUD. 2013. *Zpráva o plnění Doporučení CM/Rec (2010)5 Výboru ministrů členským státům ohledně boje proti diskriminaci na základě sexuální orientace a genderové identity Českou republikou*. Praha: PROUD. [Online] [Citace: 2016-12-4] <http://www.proudem.cz/o-proudu/dokumenty.html>
  - ▶ REASON, Peter. 1994. *Three approaches to participatory inquiry*. (Pp. 324-339) In: DENZIN, Norman K. a Yvonna SESSION LINCOLN. *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage.
  - ▶ SCHWARTZ- SHEA, Peregrine a YANOW, Dvora. 2012. *Interpretive Research Design – Concept and Process*. New York/Oxon: Routledge.
  - ▶ SLOBODA, Zdeněk. 2016. *Dospívání, rodičovství a (homo)sexualita*. Libčice nad Vltavou: Pasparta.
  - ▶ SNOW, Judith E. 2004. *How It Feels to Have a Gay or Lesbian Parent: A Book by Kids for Kids of All Ages*. Binghampton: Harrington Park Press.
  - ▶ *Strategie sociálního začleňování 2014 – 2020*. 2014. Praha: MPSV. [Online] [Citace: 2016-12-4.] http://www.mpsv.cz/files/clanky/17082/strategie_soc_zaclenovani_2014-20.pdf

- ▶ TASKER, Fiona a PATTERSON, Charlotte J. 2007. *Research on Lesbian and Gay Parenting: Retrospect and Prospect*. (Pp. 9-34) In: TASKER, Fiona Tasker a Jerry, J. BIGNER (eds.). *Lesbian and Gay Parenting: New Directions*. London: Routledge.

- ▶ TEACHING TOLERANCE. 2013. *Best Practices: Creating an LGBT-inclusive School Climate. Montgomery: Teaching Tolerance*. [Online] [Citace: 2016-12-4] <http://www.tolerance.org/lgbt-best-practices>

- ▶ TERAM, Eli; SCHACHTER, Candice L. a STALKER, Carol A. 2005. The Case for Integrating Grounded Theory and Participatory Action Research: Empowering Clients to Inform Professional Practice. *Qualitative Health Reserach*, Vol. 15, No. 8. [Online] [Citace: 2011-8-3] <http://www.sagepublications.com/cgi/content/abstract/15/8/1129>.

- ▶ VELČOVSKÁ, Ivana. 2016. *Pohled sociální práce na problematiku gay/lesbického rodičovství*. [diplomová práce] Hradec Králové: Ústavu sociální práce, Univerzity Hradec Králové. [Online] [Citace: 2016-12-4] <https://theses.cz/id/uhr568/STAG71273.pdf>

- ▶ *Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2015*. 2016. Praha: Úřad vlády České republiky. [Online] [Citace: 2016-12-4] <https://www.vlada.cz/scripts/detail.php?pgid=302>

Příloha 1 – Metodologie a konceptuální rámce

Projekt, jehož výstupem je mikrostudie, zaměřená na situaci dětí a mladých dospělých, kteří vyrůstají v rekonstruovaných rodinách, ve kterých je jeden z rodičů gay, lesba nebo transgender osoba, vznikl zejména na podnět rodičů a zástupců i zástupkyň odborné veřejnosti, kteří se podíleli na vzniku studie *Duhové rodiny ve stínu státu* (2015), anebo na její výsledky reagovali. Ti nás³² opakovaně upozorňovali na to, že ve studii chybí problematika specificky zaměřená na potřeby dětí, které vyrůstají právě v rekonstruovaných rodinách. Podobná studie v ČR dosud nevznikla.

Že by bylo takovou studii potřebné realizovat, bylo rozhodnuto i proto, že právě v oblasti rodičovských práv a výchovy dětí je odlišné zacházení s lidmi, kteří jsou gayové, lesby, bisexuální či transgender lidé pravděpodobně nejcitelnější. V této oblasti také přežívá řada pověr a předsudků o tom, co je „normální“ a pro dítě „nejlepší“ (*Analýza situace lesbické, gay, bisexuální a transgender menšiny v ČR, 2007*, s. 30). Zahraniční studie pak upozorňují, že se zatím jedná o rodiny, jejichž podoba není společností (a ani z pohledu legislativy) plně rozeznána (Golombok, 2015), což je může v některých situacích stavět do obtížné situace (Elliot, 2010).

Jak jsme zjistily při zpracovávání studie *Duhové rodiny ve stínu státu*, v České republice chybí prostor, kde by děti a mladí lidé, jejichž jeden či oba rodiče jsou gayové, lesby či transgender lidé, mohli sdílet a diskutovat otázky, které je zajímají, a potkat se vrstevníky, kteří mají podobnou zkušenost. Diskusní skupiny a peer to peer kluby jsou ale např. v zahraničí jedním z možných kroků v prevenci sociálního vylučování lidí, kteří mají minoritní zkušenost.

Aktivity realizované v rámci projektu měly proto dva hlavní cíle. Prvním – výzkumným cílem - bylo nahlédnout do situace dětí a mladých dospělých z rekonstruovaných rodin a do problémů, kterým mohou být vystaveni. Chtěly jsme také nastínit, jakým směrem by se měly ubírat případné další aktivity, ať již ze strany MPSV či dalších aktérů. Druhým cílem pak bylo nabídnout především dětem, ale i jejich rodinám prostor pro navázání kontaktů, sdílení zkušeností a vzájemnou podporu. Jak se navíc v průběhu realizace aktivit ukázalo, i pracovnice OSPOD, které se účastnily diskusního setkání, ho využily k tomu, aby mohly sdílet své zkušenosti a načerpat nové informace a podněty do své práce.

Metodologická východiska a využití metody

Metodologická východiska pro koncepci všech aktivit projektu vycházela z výše nastíněných cílů. Po teoretické stránce byly hlavní inspirací tzv. participatorní formy výzkumu, jež usilují o to, aby lidé, jichž se zkoumané problémy týkají, se nejen spolupodíleli na spolukonstruování významů a celkové koncepci výzkumných aktivit, ale i na formulaci vize budoucích změn (Reason, 1994; Teram, a další, 2005). Interpretativní metodologické rámce, jež rovněž formují výslednou podobu výzkumu, pak při zkoumání zvýrazňují rovinu významů, které přikládají konkrétní lidé prožívaným situacím, jež jsou pro jejich žitou zkušenost důležité (Haverland, a další, 2012; Schwartz–Shea, a další, 2012).

Při využití konkrétních metod jsme čerpaly také ze zkušeností, které jsme získaly v průběhu realizace podpůrných skupin pro rodiče a budoucí rodiče v rámci práce na studii *Duhové rodiny ve stínu*

³² Realizační tým Magdalena Skřivánková a Petra Kutálková

státu. Cennou metodologickou inspirací byly také podobně koncipované výzkumy, které se zabývaly situací dětí vyrůstajících v homoparentální rodině (např. *Voices of Children*, Elliot [2010]).

Tvorba dat

Kromě základního *desk research* v dostupných pramenech v České republice byly hlavní využitou metodou tvorby dat *diskusní skupiny s dětmi* (série pěti setkání po devadesáti minutách), *s jejich rodiči* (jedno tříhodinové setkání) a *s pracovníci OSPOD* (jedno tříhodinové setkání).

Diskusní setkání vycházejí primárně z metodiky fokusních (ohniskových) skupin, jejichž hlavním cílem je shromáždit informace, a to prostřednictvím skupinové interakce vzniklé v debatě na téma, které určuje výzkumník nebo výzkumnice (Morgan, 2001). Podle Morgana je předností této metody zejména to, že umožňuje získat velké množství údajů, které se týkají zkoumaného tématu. To, že skupina je řízena výzkumným zájmem, může být též nevýhodou. Oproti např. zúčastněnému pozorování má za následek menší míru přirozenosti. Miovský (2006) však k tomu dodává, že sama skupinová interakce pomáhá při generování údajů a umožňuje srovnávání zkušeností účastníků a účastnic rozhovoru.

Jak již bylo zmíněno, skupiny pro děti, ale i diskusní setkání rodičů bylo koncipováno také jako podpůrné, s cílem poskytnout prostor setkávání a sdílení zkušeností zúčastněných. Zejména v dětské skupině pak byla otevřena možnost obsah ovlivnit. I přestože tyto aspekty volnější podoby vedení fokusních skupin nevyklučuje, rozhodly jsme se nenazývat setkání fokusními skupinami, abychom zdůraznily také jejich druhý, „nevýzkumný“

cíl. Skupiny vedla terapeutka, která má rozsáhlé zkušenosti jak se skupinovou prací, tak i s prací s ohroženými rodinami a dětmi, na jejich koncepci pak pracovala spolu s výzkumníci. Součástí projektu pak byl také výlet pro děti a jejich rodiny do parku TEPfaktor, jehož cílem bylo nabídnout možnost setkání rodinám společně.

S ohledem na to, že některé děti a rodiče se nemohli z časových důvodů účastnit diskusních setkání, byl jim pro vyjádření poskytnut prostor mailem. Jako podklad dostaly okruhy témat, která byla diskutována na skupinách.

Diskusní skupiny pro děti byly realizovány v období od 5. 10. do 16. 11. 2016 většinou v týdenních rozestupech, rodičovská skupina se konala 31. 10. 2016, a skupina pro pracovníce OSPOD 22. 11. 2016. Nabídka účasti v dětské skupině byla šířena prostřednictvím internetu a sociálních sítí. Probíhalo také aktivní oslovování rodičů, které znaly členky implementačního týmu či jejich sociální okolí.

Jak je detailněji popsáno v samotné zprávě, své příběhy, zkušenosti a názory v rámci projektu sdílelo osm mladých lidí, kteří pocházeli převážně z Prahy. Diskusní skupinu pro děti tvořilo šest mladých lidí ve věku od 11 do 26 let (čtyři ženy a dva muži). Dvě dívky se skupin nemohly z časových důvodů účastnit, proto své příběhy a potřeby poslaly e-mailem. Dětská skupina byla menší, než jsme původně předpokládaly. I přestože se nám v relativně krátkém čase přípravné fáze projektu podařilo kontaktovat přímo či zprostředkovaně některého člena či členku z 15 různých rodin, větší část z nich účast na projektu odmítla. Jednalo se jak o odmítnutí ze strany dětí či mladých dospělých v případě, kdy by se rodič

sám účastnil či měl zájem o to, aby se účastnilo jeho dítě/děti, tak i odmítnutí ze strany jednoho z rodičů s tím, že nechce, aby se děti tématu v diskusích věnovaly.

Kritérium pro vstup do projektu bylo v případě dětí, aby jeden z jejich rodičů byl gay, lesba nebo transgender osoba, případně aby měl za partnera člověka s homosexuální orientací či transgender člověka.

„Rodičovské“ skupiny se účastnilo celkem šest diskutujících. Jednalo se ve dvou případech o matky dětí jejich partnerky, v jednom případě o otce a v jednom případě o partnera biologického otce. Tři matky nám poslaly své postřehy e-mailem. Jednalo se vždy o členy rodiny některého z dětí.

Diskusního setkání pro pracovnice OSPOD se účastnilo sedm sociálních pracovnic a jedna praktikantka z lokalit Praha, Zlínský kraj, Kraj Vysočina a Jihomoravský kraj. Pro účast v diskusi jsme se snažily získat prioritně účastnice a účastníky, kteří v praxi řešili kauzu, která se týkala zkoumané problematiky.

V první vlně jsme oslovily prostřednictvím metodičky MPSV krajské úřady a požádaly je o přeposlání pozvánky do diskusní skupiny na spolupracující OSPODy. Z tohoto kola jsme dostaly tři závazná potvrzení, část OSPOD odmítla s tím, že se věnují jiné, naléhavější problematice, část adresátů a adresátek odpověděla, že se dosud s řešenou problematikou nesetkala. Poté jsme oslovily dle našeho interního adresáře sociální pracovnice z OSPOD v Praze a Středočeském kraji, odkud se poté rekrutoval zbytek účastnic diskusní skupiny. I zde jsme se setkaly

s podobnými reakcemi, část sociálních pracovnic odpověděla, že se s problematikou dosud nesetkala, případně že řeší jinou, naléhavější problematiku, další se nemohly účastnit z důvodu jiných pracovních povinností.

Metodička MPSV nám též poskytla cenné informace, které pomohly při koncipování této diskusní skupiny.

Celkem se tedy do procesu tvorby dat zapojilo 25 osob. Jejich bližší profil je popsán v textu v kapitole *Kdo pro studii poskytl informace?*

Analýza dat a podoba výzkumné zprávy

Analyzováno bylo celkem 95 normostran textu, které zahrnovaly jak zápisy z diskusních skupin, tak i e-mailovou komunikaci. S ohledem na cíle výzkumu a skutečnost, že podobná studie v ČR nebyla dosud realizovaná, jsem využila tematickou analýzu (Braun, a další, 2006). Větší obsah studie pak tvoří převážně deskriptivní kapitoly, které uzavírají shrnující oddíly s vlastní interpretací analyzovaných zjištění s reflexí zahraniční literatury.

Páteřní část analýzy, kterou tvoří zkušenosti dětí a jejich rodičů, jsem strukturovala dle zjištění, nabytých v diskusích a vyprávění dětí, na jejichž situaci je studie primárně zaměřena. Druhá část, tvořená daty z diskuse s pracovnicemi OSPOD, je strukturovaná tematicky dle průběhu diskuse.

Závěrečnou část tvoří doporučení a souhrnné závěry studie. Ta byla vytvořena převážně na základě konkrétních podnětů z diskusí a s využitím dostupné odborné báze především zahraničních zkušeností.

K analýze byl využit program F4Analyse³³, který umožňuje pracovat s kvalitativními daty.

Limity výzkumu

Zvolená metodologie a časový rámec, ve kterém byla tato studie zpracována, sebou nesou i své limity. S výzkumným designem se pojí asi nejčastější výhrada ke kvalitativním metodám výzkumu, a to, že jejich závěry nelze zobecnit na celou populaci. Tato studie však spíše než „obecné pravdy“ chce nabídnout vhled do toho, jak různorodá může být realita, a ukázat možné směry, kterými by se mohl vydat další výzkum.

Za další limit lze považovat způsob, jakým byly pro účast ve výzkumu získávány děti a jejich rodiče. Ti byli kontaktováni prostřednictvím neformálních sítí a inzerce na facebooku ve skupině, která se zabývá homoparentálním rodičovstvím. Z teoretického hlediska se tedy jednalo o tzv. samovýběr (Miovský, 2006), při kterém se výzkumu účastní jedinci, kteří o téma mají zájem. Situace byla navíc o to složitější, že jsme chtěly, aby s účastí dětí souhlasili rodiče, kteří v několika případech ani svým dětem informaci o možnostech účasti v projektu nepředali. A naopak předpokládáme, že to, že se v některých případech informaci o studii dozvěděly děti od svých rodičů, mohlo také fungovat jako bariéra pro účast ve výzkumu. Do výzkumu se z pochopitelných důvodů zapojily také především rodiny, které bydlí v Praze.

Protože jsme si byly limitů při koncipování projektu vědomy, zařadily jsme do výzkumu i diskusní setkání s pracovníci OSPOD, u kterých jsme předpo-

kládaly, že budou mít zkušenosti, které zpracovávanou problematiku obohatí o nové situace a pohledy, což se také bezzbytku stalo³⁴.

I přes zmiňované limity však lze zjištění považovat za validní podklad pro návrh dalších kroků k řešení problémů v této oblasti. Svědčí o tom nejen mnohé obsahové překryvy dětských skupin a rodičovské skupiny se skupinou pracovníků OSPOD, ale také to, že témata, jež děti i jejich rodiče do výzkumu přinášeli, se v mnoha oblastech shodují s těmi, která jsou řešena v zahraniční literatuře (Garner, 2005; Fakhrid-Deen, 2010; Elliot, 2010; Golombok, 2015 a další).

Konceptuální východiska a využitá terminologie

Sociální práce a rodiny, kde je jeden či oba rodiče LGBTQ

Měla by být znalost specifických potřeb dětí, jejichž jeden z rodičů je gay, lesba či transgender člověk, a potřeb jejich rodin otázkou pro sociální práci? Janebová a další (2013), si podobnou otázku před několika lety položili v souvislosti se zkoumáním možných opresivních praktik české sociální práce ve vztahu k lesbám a gayům, kteří jsou rodiči. Jejich odpovědí bylo ano.

Odborné znalosti totiž podle Janebové a dalších (2013) pomáhají při posuzování životní situace klientek a klientů sociálních služeb, což je považováno za klíčovou aktivitu sociální práce. V posuzování životní situace totiž kromě zjišťování informací přímo od klienta či klientky a z dalších zdrojů vyžaduje

³³ <https://www.audiotranskription.de/english/f4-analyse>

³⁴ Případy, které zmiňovaly pracovníci OSPOD, se ne vždy týkaly rekonstruovaných rodin. I tak jsme se však rozhodly, že s nimi ve studii budeme pracovat, protože je pracovníci považovaly za k tématu relevantní.

je také reflexi vlastních stereotypů a předsudků, která nám umožňuje vyvarovat se zjednodušených soudů daných nevědomostí (Janebová, a další, 2013 s. 20). Navíc, k tématu homoparentálních rodin je potřebné znát také specifické legislativní otázky, jež souvisí např. s úpravou registrovaného partnerství či vztahů sociálních rodičů k dětem, což jsou znalosti, které v praxi sociálním pracovnícům a pracovníkům chybí (Kutálková, 2015; Břízová, 2013, Velčovská 2016). Podobné je to s otázkami rodičovství transgender lidí.³⁵

„Mlčení české sociální práce“ o gayích, lesbách (i transgender lidech – pozn. aut.) a z něj vyplývající neznalost u konkrétních sociálních pracovníc a pracovníků, případně institucionální bariéry, které gayům a lesbám nepříznávají některá práva, lze pak podle Janebové a dalších (2013) považovat za nepřímou diskriminaci lidí z těchto skupin (s. 23). Podle Janebové, která je sama vysokoškolskou pedagožkou, a jejího týmu by vzdělávání v problematice sexuálních skupin/menšin, jejich potřeb a problémů, a to jak na úrovni lidí, tak i na úrovni systémové oprese, mělo být součástí vzdělávacího standardu sociální práce. Rovněž by měla být zahájena diskuse o překonstruování rodičovství, mateřství, otcovství apod., které je ve stávajícím diskurzu značně heteronormativní (tamtéž).

Jsou rodiny, kde je jeden či oba rodiče LGBTQ, skupinou ohroženou sociálním vyloučením?

Z hlediska systémového je také klíčovou otázkou, zda jsou děti a jejich rodiny, ve kterých je jeden či oba rodiče gay, lesba či trans člověk, skupinou

ohroženou sociálním vyloučením. V České republice je otázka prevence sociálního vyloučení totiž spojována spíše s příjmovou chudobou, materiální deprivací či nízkou pracovní intenzitou (srov. Strategie sociálního začleňování 2014–2020, 2014). Existují však i jiné teoretické přístupy, pomocí nichž je možné popsat proces sociálního vylučování určité skupiny.

LGBTQ lidé jsou však podle Fish (2010) ve společnosti marginalizováni a vystaveni sociálnímu vyloučení i prostřednictvím dalších faktorů. Fish popisuje tři následující, které lze snadno aplikovat i na situaci v ČR.

Zaprvé: prezentace gayů, leseb a trans lidí jako společenského a morálního underclassu³⁶. Takové situace jsme byli v ČR svědky v souvislosti s rodinným životem gayů a leseb poměrně nedávno. Poslankyně Pavlína Nytrová na půdě Sněmovny PČR přednesla projev o rizikových faktorech života dětí v homosexuálních rodinách, který byl plný degradujících výroků. Mimo jiné uvedla: „*je tam vysoká promiskuita, vysoký výskyt pohlavních a jiných chorob, nadprůměrný sklon k alkoholu a drogám ve srovnání s heterosexuální společností, vyšší míra výskytu duševních a mentálních poruch, výrazně kratší věk dožití, výrazně vyšší výskyt násilného chování u homosexuálů.*“³⁷ Takové tvrzení je nejen v rozporu se současným stavem odborného poznání (srov. např. Golombok, 2015), ale také vysílá do společnosti předsudečné až nenávistné vzkazy.

³⁵ Jak naznačil tento výzkum i výzkum, který provedla v rámci své diplomové práce Velčovská (2016).

³⁶ Deklasovaná, marginalizovaná skupina, skupina na společenském dně.

³⁷ Vyjádření poslankyně Nytrové v PSP ČR. Stenoprotokoly PSP ČR, 48. schůze, Středa 13. července 2016 dostupné online: <http://www.psp.cz/eknih/2013ps/stenprot/048schuz/so48256.htm>

Další oblastí, kde dochází k vylučování lidí z LGBTQ skupin, je omezení jejich možností v přístupu ke společenským institucím, což Fish (2010) dokládá např. na konstrukci instituce manželství. To je v některých státech (včetně ČR) dostupné jen lidem opačného pohlaví. S nemožností využívat některé sociální instituce pak souvisí také omezení, která se váží např. na přístup k systémům sociální ochrany, jež jsou na tyto instituce navázány (tamtéž).

Třetí oblastí, kde dochází k sociálnímu vylučování LGBTQ lidí, je diskriminace z hlediska občanských, politických a sociálních práv. Ta v praxi vede k tomu, že lidem není přiznán status plnohodnotných členů a členek společnosti a nejsou akceptováni jako její „normální“ součást (Fish, 2010). V této souvislosti je např. možné zmínit současnou českou diskusi, která se v případech transgender lidí týká vazby právní změny pohlaví na provedení chirurgického zákroku. Tento zákrok totiž vede nejen k přeměně pohlavních orgánů, ale také ke znemožnění reprodukční funkce osoby. To je některými považováno za zásah do rodinného života člověka. Staví ho totiž, jak vyplývá ze stanoviska Ochránkyň lidských práv, „*před dilema, zda setrvat v pohlavní identitě, se kterou se neztotožňuje, anebo se vzdát rozvoje rodinného života v podobě vlastních dětí*“ (Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2015, 2016 s. 56).³⁸ Sociální vylučování LGBTQ lidí je multidimenzionálním problémem a je nutné ho brát v úvahu při tvorbě politických opatření v každodenní praxi pomáhajících institucí

(Fish, 2010). I přestože v České republice nebyla provedena analýza, která by komplexněji dokládala zranitelnost LGBTQ lidí vůči sociálnímu vyloučení na základě zmiňovaných příkladů, ale např. i závěrů vládních zpráv (*Analýza situace lesbické, gay, bisexuální a transgender menšiny v ČR, 2007; Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2015, 2016; PROUD, 2013 a další*), je potřeba rizika sociálního vylučování nepodceňovat.

Rodina

Z důvodu téměř absentující odborné diskuse k tématu rekonstruovaných rodin, ve kterých je jeden z rodičů gay či lesba anebo má za partnera/partnerku transgenderovou osobu, jsme se rozhodly, že budeme pracovat s konceptem rodiny, tak jak přicházel v popisech situací u vztahů, které se v diskusích objevily. Tento přístup se osvědčil i u studie Duhové rodiny ve stínu státu. V odborné literatuře se o něm hovoří jako o využití „*každodenní teorie*“ (Haverland, a další, 2012), a kromě překlenutí terminologických problémů mezi obory při výzkumu pomáhá při zachycování každodenních interakcí aktérů.

S ohledem na cíle studie, ale především na perspektivu, kterou zvolili sami účastníci a účastnice diskusí, jsem pak v samotné zprávě akcentovala sociologický pohled na vnímání rodiny, který odkazuje nejen ke vztahům mezi členy a členkami, ale také k vazbám a interakcím jednotlivců i celých skupin s prostředím.

³⁸ Ochránkyňe práv také v této souvislosti podle Zprávy o stavu lidských práv poukázala na situaci v jiných evropských zemích, kde ke změně pohlaví často již není operativní zákrok vyžadován (Zpráva o stavu lidských práv v České republice v roce 2015, 2016).

Jak diskuse rodičů a dětí, tak i pracovníci OSPOD ukázaly, že rodina může nabývat různých podob, které se mezi sebou prolínají. Jak píše Sloboda, *„současná zkušenost je nejen zkušeností dětí a jejich biologických rodičů, ale i zkušeností s rozvedenými rodiči, rodiči znovu sezdánými, kde je jen jeden biologickým rodičem dětí, s rodiči samovychovávajícími (samoživiteli), rodiči pěstounskými, rodiči adoptivními, anebo zkušeností, kdy biologičtí rodiče nejsou sociálními rodiči a jejich roli nahrazují různé formy ústavní péče (SOS vesničky, Klokánky, běžné dětské domovy apod.)“* (2016, s. 109).

Sloboda také na základě podrobného studia českých autorů, kteří se dlouhodobě tématu rodiny věnují (např. Matoušek či Kolařík), upozorňuje, že nukleární rodina ve složení biologičtí rodiče a děti je dnes oproti jiným formám rodin v menšině. Toto zjištění není novinkou ani v zahraničí (Golombok, 2015).

O bohatosti rodinných forem jsme se ostatně přesvědčily i v rámci našeho výzkumu, kde kromě ústavních forem péče byly zmíněny všechny výše nastíněné rodinné podoby.

Pro označení rodin, které vznikly za situace, kdy jeden z rodičů odešel za partnerem či partnerkou stejného pohlaví či transgender člověkem, užívám pro zjednodušení termín rekonstruovaná rodina. Podle Matouška si pod pojmem rekonstruovaná rodina lze představit právě rodiny, jejichž jádro tvoří po rozpadu rodiny původní (či rodiny, kterou tvořil jen jeden rodič) společenství, do kterého si jeden z rodičů přivádí nového partnera či partnerku, se kterým vytvoří nový svazek.

Tato dospělá osoba – nový partner či partnerka rodiče – pak vstupuje dětem do života a více či méně vykonává výchovnou funkci. Nový partner či partnerka si do rodiny může také přivést své vlastní dítě/děti (Matoušek, 1997). Pro tento typ rodiny se používá též označení patchworková, doplněná, nevlastní, binukleární atp. (Mendelová, 2015). V termínu rekonstruovaná rodina je však obsažen aspekt re-konstrukce, tedy přestavba v něco nového, co vzniká z původních základů. To dle mého názoru nejvíce odpovídá popisům situací, o kterých hovořili děti i jejich rodiče.

O autorkách projektu

Mgr. Petra Kutálková, Ph.D.

Vystudovala obor Sociální politika a sociální práce na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy, doktorský titul získala v oboru Veřejná a sociální politika na Fakultě sociálních věd téže univerzity. V současné době se věnuje především analytické a výzkumné činnosti, v rámci které se zabývá zkušenostmi lidí z marginalizovaných skupin. V minulosti pracovala jako sociální pracovnice s lidmi v krizových životních situacích anebo s lidmi, kteří jsou vystaveni nějaké formě oprese. Mezi klientelu, se kterou spolupracovala, patřili ženy i muži, kteří zažili obchodování s lidmi či vykořisťování, lidé bez domova či romské děti a mládež. Sociální práci i výzkumy se snaží dělat tak, jak by je v případě, že by seděla na opačné straně, chtěla zakoušet sama.

Mgr. Magdalena Skřivánková

Vystudovala obor Sociální politika a sociální práce na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy. V současné době se věnuje pedagogické a poradenské práci s mladými lidmi a práci s rodinami. Je autorkou konceptu rodičovských skupin a zakladatelkou Rodičovských skupin pro LGBT+ rodiče a realizátorkou této části projektu Práva LGBT osob jsou lidskými právy. Pracuje jako psychoterapeutka v oblasti rodinných vztahů.

Report Summary

There are many kids growing up in families of gays, lesbians and transgender parents that got formed after the break-up of the initial parent couple. Several international studies already showed that parental competencies are independent from sexual orientation and that kids from homoparental families prosper equally with others. Despite this fact, the structural factors, biases and prejudices in the society are placing this group of kids in the risk of higher vulnerability towards the social exclusion

The pilot study *“Patchwork Families: New Life from Within and Without”* offers first glance in the life of kids and teenagers from “reconstructed” families, where one of their parents is gay, lesbian or transgender person. Experiences shared by children and their parents are complemented by information shared by social workers from the Office of Social and Legal Protection of Children, who met in their praxis homoparental families or transgender parents.

Conclusions of this study, that are resonating with the findings from foreign literature, might be grouped into several topical areas.

It is not the sexual orientation of the parent that is the problem, the problem is the homophobia the children are exposed to.

In real life, the fact that one or both parents are gay or lesbian, is not the problem. The problem is heteronormative and, in some cases, even homophobic climate in their surroundings and in the society. Children are even more sensitive towards these negative displays especially during the break-up of the initial parental couple, then in the pubescence and in other loaded situations.

According to the social workers from OSLPC the fact that the child grows up in a homoparental family does not represent a risk per se. These kids need a systemic attention because of the heteronormative climate in the society and lack of knowledge and information of authorities and institutions when it comes to the specifics of these family constellations.

Families with lesbians or gay parents are not visible in public space or in textbooks

Homoparental families are not visible in Czech Republic neither in the public space, advertisement, tv shows, nor in the textbooks. Public presentation of diversity of families (one parent, same-sex couple, reconstructed family, etc.) would, according to the children, their parents and social workers, normalize the variety of family constellations and would introduce them as a common part of the society. Presentation or representation of LGBTQ persons or homoparental families in a negative light are the factors leading to the nurturing of homophobia and to social exclusion LGBTQ persons and their families from the society.

Children, especially in their teen age, need space for sharing and questioning

Experience sharing and a space where they can ask questions without fear is one of the most intensive need in reaction to the heteronormative climate in the society. Children from homoparental families have many common topics – coming out of their parents, strategies how to share safely information about their families, questions regarding their own sexuality or sharing of the recommendation on how to cope with homophobic reactions. Many of the children, regardless of the differences of family contexts and with the respect of the non-homogeneity of the group, are looking in different stages of their lives

for contacts with children or families with similar life experience. The kids would welcome a space in Czech Republic that would allow some sort of peer-to-peer sharing. Some of the respondents would love to take part in it.

The accessibility of support services for children and their families is not sufficient.

Just the fact that one or both parents of the child are gays or lesbians doesn't mean that the child will not thrive or will have some difficulties requiring expert help. But these kids also might end up in a situation where some form of support or assistance will be needed. Unfortunately, specialized institutions do not have experiences with similar cases. Social services that could provide the kids and their families with a support aren't a sought-out alternative. Minimum of support services declare its openness to the diversity.

Information and qualified services to support families with transgender parent are missing

Life and problems of transgender people and specifically questions of parenthood of transgender persons are very new area for the social work in Czech Republic. According to the social workers from OSLPC it is a topic that should be in the spotlight, especially so that children of transgender persons have access to high quality expert support. Information and experience are missing in this field.

Graficky připravilo: MOO Design s.r.o.

www.proud.cz | www.stejnarodina.cz

PROUD